

Suzana Leček

(Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod)

BRODSKI ODVJETNIK FILIP MARKOTIĆ – ‘DEJNI’ HAESISOVAC?

UDK 929 Markotić, F.:329(497.5 Slavonski Brod)“192/194”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 31. 3. 2006.

U članku je prikazan životni put Filipa Markotića, odvjetnika i narodnog poslanika Hrvatske seljačke stranke (1889.-1946.). Istraženi su njegovi politički počeci u Hrvatskoj zajednici, prelazak u HSS i brzi uspon, zatim dovođenje u pitanje njegovog položaja u vrijeme krize u HSS-u (1939.-1940.), držanje tijekom rata i osuda 1945.

Ključne riječi: Hrvatska seljačka stranka, narodni poslanici, politički procesi

Filip Markotić jedan je od međuratnih brodskih odvjetnika, koji je kao narodni poslanik Hrvatske seljačke stranke (HSS) kratko vrijeme igrao glavnu političku ulogu u gradu i kotaru. Rođen je 22. rujna 1889. u Grabovniku (Ljubuški) od roditelja Mate i Ive rođ. Vegar. Oženio se 29. rujna 1919. djevojkom židovskog podrijetla Elizabetom Weigl (rođena 27. listopada 1896. od roditelja Aleksandera i Vilme rođ. Banocy). Imali su dva sina, Vladimira rođenog 16. srpnja 1920. u Banja Luci i Zvonimira rođenog u Slavonskom Brodu (tada još Brodu na Savi) 20. studenog 1929.¹ Ovi šturi podaci o privatnom životu važni su nam jer su odredili završetak njegovog političkog puta. Radi žene Židovke i starijeg sina komunista, ušao je u Sabor NDH, zbog čega je (uz neke druge optužbe) 1945. osuđen na 16 godina robije. To što je kazna smanjena na 10 godina nije mu pomoglo i umro je nakon godine dana zatvorskog života. Kao uglednog HSS-ovca nije ga se moglo mimoći u kasnijem pisanju povijesti političkog života Broda na Savi / Slavanskog Broda, a prikazima koji su se ponajviše bavili ‘lijevim HSS-om’ nije izgledalo upitno njegovo svrstavanje u ‘desnu’ pa čak i proustašku skupinu HSS-ovaca neposredno pred izbijanje Drugog svjetskog rata.

¹ Po hercegovačkom je običaju bio «tetoviran poviše bila». Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), f. 1560 / Stara Gradiška, br. dos. 616/57; Državni arhiv Slavonski Brod (dalje DASB), Zavičajnici, knj. 6.

Naravno, moramo si postaviti pitanje koliko danas uopće možemo napisati 'bolju', znači objektivniju i potpuniju povijest. Što uopće možemo znati o čovjeku koji nije ostavio osobni arhiv, nije se često javljao u tisku, a arhivski izvori osvjetljavaju samo neke trenutke njegove karijere? Osim toga, tvorcima sačuvanih dokumenata (izvora) uglavnom su njegovi politički protivnici, osim nekoliko vijesti iz razdoblja Banovine Hrvatske (pa i tada moramo s oprezom čitati izvješća koja su sastavili vojni ili žandarmerijski dužnosnici). Niti rad stranke kojoj je pripadao nije bitno bolje dokumentiran. Arhiv H(R)SS-a² ne postoji, pa o njoj doznajemo iz stranačkih glasila ili izvora čiji su tvorcima državna tijela. Stoga su razmjerno dobro poznata zbivanja i pregovori na najvišoj političkoj razini, a za 'niže' postoje izvješća o 'stanju u kotaru' (ili gradu), o tome kako je protekao koji stranački skup i je li na njemu bilo izgreda protiv države. Doznati ono staro (i danas mnogima pretradicionalističko) 'kako je to stvarno bilo' uz nedostatnost izvora i izrazitu političku tendencioznost onih koji su došli do nas (s jedne strane stranačkih glasila, koja prokazuju samo dobru stranu vlastitog rada, a s druge državnih dužnosnika koji u njemu vide neprijateljsku djelatnost i kada je nema) izvanredno je složen posao, koji - mislim da se ne moramo stidjeti priznati - možda nikada neće biti do kraja dovršen. Stoga bih u ovom radu prije upozorila na probleme i pitanja koja si možemo postavljati, a manje dala odgovore, posebice ne one konačne. Prvo je pitanje koliko pouzdano možemo istražiti život i djelovanje manje istaknutih osoba, 'marginalaca treće vrste', a onda i segmenta naše političke povijesti koje nose upravo takve osobe (u ovom slučaju nižih razina 'hrvatskog seljačkog pokreta' ili, primjerice, HSS-ove stranačke prozopografije).³ Upravo oni sačinjavaju lavovski dio političke povijesti, koja se dugo neopravdano izjednačavala s visokom politikom. Drugo je, na žalost i danas prisutna, olaka ideološka klasifikacija (koja se iz političke borbe pred Drugi svjetski rat prenijela u historiografiju).

Od 'zajedničara' do 'haesesovca' (1922.-1929.)

U Hrvatskoj zajednici. Za Markotića znamo da je živio u Slavskom Brodu od 4. siječnja 1922.⁴ Odmah se uključio u rad mjesne organizacije Hrvatske zajednice i već na godišnjem sastanku 12. ožujka 1922. (u gostioni Đure Šarića) na kojem je izabran novi (zapravo uglavnom stari) odbor postao je tajnikom.⁵ Po tome bismo mogli zaključiti da nije bio nov u stranci i da je

² Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) promijenila je 1925. ime u Hrvatska seljačka stranka (HSS).

³ 'Marginalcima treće vrste' Filip Hameršak naziva osobe koje su se djelovanjem izdvojile iz «bezimenih masa», ali nikada nisu bile u žiži «velikih događaja», problematizirajući istraživanje njihovog života u inspirativnom radu: F. Hameršak, Jerko Iljadica, Hrvatski biografski leksikon i hrvatska margina u XX. stoljeću, *Biobibliographica* 1(2003), 45-68.

⁴ Predstojnik gradske policije Slavonski Brod Banskoj upravi Savske banovine, Odjel za državnu zaštitu, 6.8.1931., HDA, Savska banovina. Upravno odjeljenje, kut. 148., spis 20968.

⁵ U odbor su izabrani: Ante Markotić (predsjednik), Đuka Šimić (potpredsjednik), dr. Filip Markotić (tajnik, umjesto Wenzlera), Franjo Šarić (blagajnik), a kao članovi Josp Hanza, Đuka Đarić, Slavko Kolak, Luka Vrtarić i dr. *Hrvatska zajednica*, 3/1922., 11 (18.3.1922.), 1.

njegovom uključivanju u brodsku mjesnu organizaciju prethodio rad u sestrinskoj Hrvatskoj težačkoj stranci u Banja Luci.⁶ Očito je bio dobrodošao novi čovjek u stranci, jer je već u travnju 1922. postao glavnim urednikom stranačkog brodske glasila *Hrvatska zajednica*, zamijenivši Slavka Esiha.⁷ Na kratko ga je na uredničkom mjestu od 1. lipnja do 14. srpnja 1923. zamijenio Marijan Alković (koji se vratio u Brod nakon 15 godina provedenih u Sarajevu), pri čemu je i uredništvo iz Markotičeve pisarne preselilo u Hrvatsku čitaonicu. Baš u tim brojevima prorijedile su se i redovne vijesti o HRSS-u (iako je to možda bilo i radi slabije ljetne aktivnosti).⁸ Inače, to što brodska *Hrvatska zajednica* tijekom 1923. izgleda gotovo kao HRSS-ovsko lokalno glasilo, ne čudi. Naime, u tom je razdoblju Hrvatska zajednica intenzivno surađivala i podržavala HRSS, pa ni na skupštinskim izborima 1923. nisu imali vlastitu listu nego su pozivali da se glasuje za listu HRSS-a. Velik uspjeh ohrabrio ih je da još neko vrijeme nastave sa suradnjom.⁹

Markotić je ostao tajnik gradske organizacije Hrvatske zajednice do godišnje skupštine 14. listopada 1923., na kojoj nije izabran ni na kakvu dužnost (nije čak ušao u Glavni odbor), ali je ostao urednik glasila do kraja godine (29. prosinca 1923.).¹⁰

Uz odvjetničku praksu i političku aktivnost i on je bio društveno aktivan. (U to je vrijeme prisutnost u vodećim tijelima i odborima nekog od brojnih građanskih udruga – ako već ne i stvarna aktivnost - bila je gotovo obveza.) Markotić je od osnivanja 1922. bio član i tajnik brodske podružnice "Napretka".¹¹ Nalazimo ga i među uglednim (i imućnijim) Brođanima koji su navedeni kao članovi utemeljitelji Dioničkog društva za elektrifikaciju grada Broda.¹²

⁶ Hrvatska zajednica odustala je od stvaranja vlastite organizacije u Bosni i Hercegovini kako bi olakšala okupljanje Hrvata oko Hrvatske težačke stranke. HTS je bila samostalna stranka, ali i «neke vrsti ekspoziura Hrvatske zajednice» (iako se nisu slagali oko nekih političkih pitanja). Vidjeti u: Hrvoje Matković, «Hrvatska zajednica», u: H. Matković, *Studije iz novije hrvatske povijesti* (Zagreb, 2004.), 72-77.

⁷ Od broja 15 (15.4.1922.). *Hrvatska zajednica*, 3/1922., 15 (15.4.1922.), 3.

⁸ *Hrvatska zajednica*, 4/1923., 22 (2.6.1923.), 4; «Naš novi urednik», *Hrvatska zajednica*, 4/1923., 23 (9.6.1923.), 2; «Promjena u uredništvu», *Hrvatska zajednica*, 4/1923., 28 (14.7.1923.), 3.

⁹ Na izborima su čak trojica HRSS-ovaca s brodske područja izabrana za narodne poslanike - Ivo Čaldarević za Novu Gradišku, Nikola Nikić za Vinkovce, Stjepan Klaić za Brod. «Hrvatski narodni zastupnici», *Hrvatska zajednica*, 4/1923., 12 (24.3.1923.), 1-2.

¹⁰ Izabrani su: predsjednik Đuro Šimić, potpredsjednik Vatroslav Uidl, tajnik Đuro Šarić, blagajnik Vilko Pavić, odbor: Ante Markotić, Oto Vernić, Rajmund Berković, Franjo Rudolf, Vanda Djanešić i dr. «Glavna godišnja skupština...», *Hrvatska zajednica*, 4/1923., 42 (20.10.1923.), 1.

¹¹ Zdravko Dizdar, «Osnivanje i rad 'Napretkovih' organizacija na području Slavonije od 1902. do 1949. godine», *Scrinia Slavonica* 3 (2003), 289.

¹² «Osnova i poziv za upis dionica», *Hrvatska zajednica*, 4/1923., 8 (24.2.1923.), 1.

Na žalost, za sada možemo samo nagađati kada i zašto je promijenio stranku (*Hrvatska zajednica* naravno nije rado pisala o svom osipanju). Jesu li ga privukli uspjesi ili program i rad HRSS-a ne možemo znati, ali budući da je stranci ostao vjeran i u težim vremenima (u razdoblju diktature kralja Aleksandra), možemo ipak vjerovati u iskrenije namjere.

U svakom slučaju, Hrvatska zajednica je od 1922. trpjela osjetno osipanje članova u korist HRSS-a, već 1923. mreža njezinih organizacija nije funkcionirala, stranački čelnici ne pojavljuju se na lokalnim skupštinama, a ozbiljnost joj je prije davala suradnja s HRSS-om nego vlastita snaga. Markotić se po svoj prilici nalazio među njenim članovima koji su se tada približili, pa i sasvim prešli Radiću, ostavivši stranku koja ionako na izbore nije mogla postaviti vlastitu listu. Ako nije prešao prije skupštinskih izbora 1925., svakako je to učinio neposredno nakon njih, kada je Hrvatska zajednica konačno prekinula suradnju sa strankom, koju više nije mogla pratiti programski (kada je napokon prihvatila Radićev republikanizam, HRSS je pristao na sporazum s Beogradom i napustio republikansku ideju).¹³

U Hrvatskoj seljačkoj stranci. Na izborima za gradsko vijeće Broda na Savi 20. rujna 1925. nalazimo ga na listi (doduše pri samom dnu) čiji je nositelj predsjednik HSS-a Vjekoslav Tauchman (koji je i sam nekada bio član Hrvatske zajednice i prvi urednik njenog istoimenog glasila).¹⁴ Kao razmjerno nov član stranke, prema pravilima nije mogao odmah biti kandidat za više dužnosti.

U to vrijeme – bez sumnje zahvaljujući trenutnom političkom kompromisu Radića i Beograda i situaciji kada su stranački prvaci mogli dobiti i visoke (iako ne i najvažnije) državne dužnosti – imenovan je javnim bilježnikom (nakon smrti II. javnog bilježnika u Brodu Alberta Schwarza) i započeo s javnobilježničkim radom 20. studenog 1925.¹⁵

Tijekom iduće godine Markotić još uvijek ne igra važniju ulogu u stranci. Predsjednik gradske organizacije HSS-a je V. Tauchman, a tajnik je odvjetnik Josip Krpan preko kojega djeluje politički najutjecajniji Nikola Nikić, u to vrijeme ministar šuma i ruda (a zadržao je i dužnost predsjednika kotarske organizacije HSS-a). Poslanik za brodski kotar nominalno je bio Đuro Basariček, koji je bio zauzet radom u Zagrebu i središnjici stranke, pa nema naznaka da je u Brodu imao neposredni politički utjecaj.

¹³ H. Matković, «Hrvatska zajednica», 140-174.

¹⁴ *Sporazum*, 1/1925., 4 (25.9.1925.), 2. Izbori su prvo odgođeni za 29.11.1925. (Markotić je bio 19. na listi od 24 kandidata). *Sporazum*, 1/1925., 13 (27.11.1925.), 2. Održani su tek 31.1.1926., a Markotić je bio posljednji na listi. *Sporazum*, 2/1926., 4 (29.1.1926.), 1. Za V. Tauchmana vidjeti: S. Blažanović, «Stoljeće brodske novinstva», *Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Slavonskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvoga pisanog spomena imena Broda* (Slavonski Brod, 2000), 461.

¹⁵ *Sporazum*, 1/1925., 11 (12.11.1925.), 2; *Sporazum*, 1/1925., 12 (20.11.1925.), 4.

Politička konjunktura omogućila je HSS-u da prvi (i jedini) put izdaje vlastito brodsko glasilo znakovito nazvano *Sporazum* (od 4. rujna 1925. do 29. siječnja 1926.).¹⁶ Kao izdavač i vlasnik naveden je V. Tauchman, a urednik je bio J. Krpan (koji je upravo u rujnu 1925. položio odvjetnički ispit i preuzeo pisarnu odsutnog Nikića, a ujedno je imenovan i zamjenikom javnog bilježnika¹⁷). Zanimljivo je da su u novinama više pozornosti posvećivali pisanju *Hrvatske zajednice* (koju je tada uređivao Radovan Golubić¹⁸) nego glasilu samostalnih demokrata *Brodskim novinama*, očito procjenjujući da ciljaju na iste birače. Sloga (i medijski mir) je ponovno uspostavljena nakon što su u listopadu 1925. dogovorili zajednički izlazak na gradske izbore. Svađa oko osvojenih mjesta prekinula je konačno svaku suradnju i na ponovljene je izbore HSS izašao samostalno.¹⁹

Neka od političkih neprijateljstava započetih u ovom razdoblju, pratila su Markotića cijelo vrijeme njegovog javnog djelovanja. Potkraj 1926. brodski se HSS morao suočiti - uz srpske (radikali i samostalni demokrati) i radničke (prokomunističke) stranke - s dva protivnika, tim neugodnija jer su dolazila s hrvatske strane, i to od dojučerašnjih saveznika (Hrvatske zajednice, sada Hrvatske federalističke seljačke stranke²⁰) i stranačkih kolega (disidenata oko N. Nikića). Žestoke napade u *Hrvatskoj svijesti* (glasilu Hrvatske federalističke seljačke stranke)²¹ i dalje je uređivao R. Golubić, a u kotaru se isticao Franjo Leović iz Donje Bebrine (obojica, a posebno Golubić, još će se pojavljivati u njegovom životu).²²

Druga protivnička skupina izdavala je od 31. prosinca 1926. *Hrvatski glas*. Glasilo hrvatskog seljačkog pokreta u Posavini iza kojeg su stajali nekadašnji HSS-ovi poslanici N. Nikić (kao vođa «pravog» HSS-a), Stjepan Klaić i Ivan Čaldarević. Izdavač je bio Ante Berković (otac kasnije Markotićevog velikog kritičara u *Brodskoj riječi* Josipa Berkovića), a urednik J. Krpan.²³ Pozivajući se na to da su oni 'pravi' zastupnici ideja HSS-a, svoje su tekstove usmjerili isključivo na difamiranje 'radičevštine', Stjepana Radića osobno i HSS-a. Uživali su očitu potporu beogradskog političkog

¹⁶ S. Blažanović, «Stoljeće broskog novinstva», 463.

¹⁷ *Sporazum*, 1/1925., 4 (25.9.1925.), 4.

¹⁸ Ranije je bio član Pribičevićeve Samostalne demokratske stranke, u Hrvatsku zajednicu je ušao izgleda 1925., a kasnije je bio predsjednik brodske organizacije njene nasljednice Hrvatske federalističke seljačke stranke.

¹⁹ «Na čemu smo?», *Sporazum*, 2/1926., 1 (8.1.1926.), 1; Dragiša Jović, Mile Konjević, *Radnički pokret u Slavanskom Brodu između dva svjetska rata*, (Slavonski Brod, 1974), 132.

²⁰ HFSS su 11.1.1926. osnovali preostali članovi HZ (ugledniji među njima su A. Trumbić, I. Lorković, A. Bazala) i disidenti HSS-a (T. Jalžabetić, S. Uroić, M. Jagatić). H. Matković, «Hrvatska zajednica», 177.

²¹ S. Blažanović, «Stoljeće broskog novinstva», 463. Od 23.7.1927. Golubić izdaje novi list *Hrvatski blok*.

²² «Naše kandidatske liste», *Hrvatska svijest*, 1/1926., 5 (14.12.1926.), 3.

²³ S. Blažanović, «Stoljeće broskog novinstva», 463.

vrha (od tuda bez sumnje i sredstva za novine), a Nikić je započeo razmjerno dugu karijeru 'državnog čovjeka', čiji je utjecaj posredno određivao zbivanja u Brodu. Unatoč velikoj potpori i trudu, nisu postigli očekivane rezultate, pa su ostali bez poslanika u oblasnoj skupštini, a na gradske izbore 8. svibnja 1927. obje su skupine (Nikićevci i HFSS) izašli u Građanskom bloku s radikalima i konačno jasno pokazali političko opredjeljenje.²⁴

Ovakve su prilike omogućile brzo stranačko napredovanje ljudima iz 'druge postave'. U srpnju 1926. Nikić i njegova skupina napuštaju HSS, pa je bilo nužno provesti preustroj organizacije.²⁵ U novi odbor gradskog HSS-a 29. kolovoza 1926. ušao je i Markotić, postavši odmah tajnikom.²⁶ Kada je u prosincu čelnik gradske organizacije i kratkotrajni gradonačelnik V. Tauchman smijenjen jer više nije bio «član većine» koja mu je izglasala povjerenje, predloženo je čak da Markotić bude imenovan gradskim komesarom. Njegovu je potvrdu – ako se može vjerovati novinama - spriječio Nikić.²⁷

Narodni poslanik 1927. Korak dalje za Markotića su predstavljali idući skupštinski izbori (11. rujna 1927.). Na njima je izabran za kandidata HSS-a za brodski kotar, čime je započeo njegov širi angažman. Kampanju je 'odradio' na očekivani način, obišao izborni kotar, održao sastanke i govore. O sastancima je i osobno izvještavao u glavnim glasilima HSS-a.²⁸ Zanimljiviji su nam stoga napadi u protivničkom tisku, jer donose i neke nove podatke o njemu (iako ih treba uzeti uz veliku rezervu, jer se o 'etičnosti medija' i 'novinarskoj odgovornosti' još uopće nije razmišljalo, pa su mnoge od sličnih vijesti čista izmišljotina kako bi se politički uništilo protivnika). Najviše su si truda dali nikićevci, koji su gajili velike nade, postavivši

²⁴ Zajedno su osvojili 12 od 24 mandata (drugih 12 pripalo je neočekivanoj koaliciji HSS-a, komunista i SDS), pa zastupstvo nije moglo izabrati gradonačelnika i tako omogućilo – bez sumnje na radost Beograda - da se u Brodu nastavi «vječni komesarijat». «Gradsko zastupstvo raspušteno», *Hrvatski glas*, 1/1927., 28 (23.7.1927.), 1.

²⁵ N. Nikić je isključen u srpnju 1926. (iako je već u travnju počelo ozbiljno razilaženje), a uz njega je Hrvatski seljački klub (klub narodnih poslanika HSS-a) napustilo još 8 poslanika. Na Radićev pritisak, morao je podnijeti ostavku na položaj ministra u listopadu 1926., ali je sa svojom disidentskom skupinom ostao važan suradnik radikala u Skupštini. Na poticaj kralja Aleksandra pokušao je fuziju s HFSS, ali je Trumbić to odbio. Rudolf Horvat, *Hrvatska na mučilištu* (Zagreb, 1992, pretisak), 320-321, 325; H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb, 1999), 210-212. Ponovno je izabran za poslanika na Živkovićevoj listi na bojkotiranim izborima u vrijeme najžešće diktature 1931. D. Jović, M. Konjević, *Radnički pokret*, 204.

²⁶ Predsjednik je postao Dane Prpić, potpredsjednici Mijo Marbach i Eugen Adlsberg. *Dom*, 20/1926., 35 (1.9.1926.), 6.

²⁷ «Raspust Gradskog zastupstva», *Hrvatska svijest*, 1/1926., 1 (31.12.1926.), 1; «Nemoć Radićevaca», *Hrvatska svijest*, 2/1927., 2 (8.1.1927.), 1.

²⁸ F. Markotić, «Predizborni sastanci u brodskom kotaru», *Narodni val*, 1/1927, 32 (24.8.1927.), 5; A. Hikec, «Skupština HSS u Sl. Brodu», *Narodni val*, 1/1927, 46 (10.9.1927.), 4.

– ambiciozno za uzak krug disidenata - kandidacijske liste u nekoliko izbornih okruga, a u brodskom su kotaru navodno imali 35 organizacija.²⁹ Prema pisanju *Hrvatskog glasa* Markotić ne bi uopće trebao biti kandidat, jer su HSS-ovi uvjeti za kandidaturu bili aktivnost i najmanje pet godina stranačkog rada, a on ih tada nije imao. Po njima je navodno prvo bio «komunist, pa samostalni demokrata zatim zajedničar», urednik lista iz kojeg je izbačen radi nesposobnosti (misli se na *Hrvatsku zajednicu*), a inače potpuno nepoznat izvan Broda i nepodesan za poslanika. Dodali su i da je u HSS ušao očito iz koristoljublja nakon izborne pobjede 1925. Isti list je izvijestio kako su i neki seljaci uložili prigovor na Markotića osobno Radiću (da je promijenio više stranaka, da je profiter, da je u njegovom kinu «Apollo» u Brodu omraženi Svetozar Pribičević držao svoj predizborni skup). Sličnih se optužbi na račun svojih kandidata Radić inače naslušao, pa se ni na ovu nije previše obazirao i samo je salomonski odgovorio da je znao da je Markotić «veliki magarac, ali da su još veći magarci oni, koji su ga preporučili za kandidata».³⁰

Ako ‘pročistimo’ tekst od političkih optužbi, ostaju nam neki podaci važni za Markotićev životopis. U kojim je sve strankama bio za sada ne znamo (budući da su komunisti i demokrati kod glasača HSS-a bili omraženi, više je nego moguće da se radilo o podmetanju). Ne stoji ni da je bio nesposoban kao urednik (sigurno ne bi bio postavljan u dva navrata), a to što je bio nepoznat, tada nije značilo ništa. Naime, niz kandidata HSS-a ionako nije kandidiran u vlastitim kotarevima, jer se računalo da se glasa za stranku, a ne za ljude. S druge strane neke stvari možemo uvažiti. Očito je ubrzano napredovao (i usprkos stranačkim načelima), jer je u brodskom HSS-u došlo do ozbiljnog gubljenja do tada vodećih dužnosnika. Doznajemo i da je uz odvjetništvo pokušao i s dopunskim prihodima pa je bio vlasnik (iako se možda radilo o zakupu) jednog od brodskih kina. Jedan drugi izvor potvrđuje da mu je kino bilo važan izvor zarade, jer nikada nije imao «osobito jaku kancelariju», budući da ju je od početka vodio «u političkom odnosno hrvatskom nacionalističkom duhu, te je zastupao i zastupa većinom seljake Radićevce».³¹

Svakako je najzanimljivija odluka da iznajmi prostor Pribičeviću u vrijeme kada se i sam borio za poslaničko mjesto. Opisana kao slijepo profi-

²⁹ «Kotarski sastanak HSS Dra. Nikića u Brodu n. S.», *Hrvatski glas*, 1/1927., 24 (25.6.1927.), 1; *Hrvatski glas*, 1/1927., 33 (26.8.1927.), 1, 2.

³⁰ S. B., «Radićevi kandidati u Brodskom kotaru», *Hrvatski glas*, 1/1927., 35 (7.9.1927.), 2; «Seljaci iz Broda i Novske protiv Filipa Markotića», *Isto*, 3.

³¹ Pismo Milana Polaka Advokatskoj komori u Zagrebu od 7.4.1933. Arhiv Hrvatske odvjetničke komore, Zagreb, dosje F. Markotić. U dosta kritičkom tonu (razumljivom budući da piše u jeku diktature 1933.) opisuje Markotićevu financijsku situaciju. Posao oko kina vodio se na ženu Elizabetu, a novcem od prodaje kupili su kuću. Kada su Radićevci ušli u vladu dobio je i sinekuru javnog bilježništva, a s izborom za poslanika krenuo mu je i odvjetnički posao, pa je čak počeo držati vježbenike. Bilježništvo je izgubio promjenom politike, bio je i zatvaran, pa su se nagomilali dugovi (Polak tvrdi da je dio dugova nastao i ranije, jer je koristio politički položaj da ne plaća porez).

terstvo i nedostojno ulizništvo, što sigurno nije bila, ova nas odluka postavlja pred pitanje je li se ipak radilo o ozbiljnijoj političkoj nesmotrenosti. Za to treba pogledati što se događalo na višim razinama i u vodećim političkim krugovima. Naime, od početka 1927. primjetno je popuštanje neprijateljstva između Radićevog HSS-a i Pribičevićevog SDS-a. Od veljače počinje postepeno približavanje dvaju nezadovoljnika, prorjeđuju se međusobne optužbe i napadi, a do tada sukobljeni politički prvaci obrušili su se na zajedničkog neprijatelja – radikale. U iznenađujuće tolerantnom tonu protjecala je i predizborna kampanja (ako se izuzme nekoliko oštrijih napisa pred same izbore, koji su zanemarivi s obzirom na ono što su pisali o drugima). Uostalom, HSS i SDS već su koalirali na gradskim izborima nekoliko mjeseci pred skupštinske izbore. (Ubrzo je došlo i do službene suradnje i 11. studenog 1927. je stvorena Seljačko-demokratska koalicija.)³² Markotićevo 'gostoprimstvo' Pribičeviću stoga je prije prihvaćanje političkih zaokreta nego 'gaf'.

U svakom slučaju, napadi mu nisu štetili i na izborima je prvi put izabran za narodnog poslanika (za kotar Brod I. i Novsku).³³ Nakon toga učvrstio je i svoj položaj u lokalnim organizacijama HSS-a. Kada je u listopadu 1927. birana nova kotarska organizacija izabran je za njezinog tajnika (to je ostao do 1940.), a predsjednik je od tada bio seljak, što je bilo u skladu sa stranačkom kadrovskom politikom.³⁴ Još je neko vrijeme bio tajnikom gradske organizacije (u preustroju 6. listopada 1927.³⁵), a u proljeće 1928. na izvanrednoj glavnoj skupštini gradskog HSS-a Markotić je izabran za predsjednika.³⁶

Razdoblje šestosiječanjske diktature

Diktatura je Markotića zatekla na najvažnijim stranačkim položajima. Što je radio i kako je živio u to vrijeme govore nam izvješća organa državne represije. Političko djelovanje je prestalo zabranom stranaka, pa se i Markotić povukao iz javnosti, baveći se odvjetništvom. Srećom za povjesničare, potencijalni su neprijatelji budno praćeni, pa ipak imamo neke vijesti o njemu, a one i najbolje oslikavaju prilike u vrijeme diktature.

³² H. Matković, «Pojave i etape razvoja Samostalne demokratske stranke (1924-1929.)», u: H. Matković, *Studije iz novije hrvatske povijesti*, 210-212; Isti, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature* (Zagreb, 1972), 204-213.

³³ «Jedini predstavnici naroda hrvatskog», *Narodni val*, 1/1927, 49 (14.9.1927.), 8.

³⁴ Predsjednik je bio Đuro Sekulić (Sibinj), potpredsjednik Stjepan Balentović (Garčin), tajnik F. Markotić, Blagajnik Dane Prpić (Brod). «Novi odbor organizacije HSS», *Narodni val*, 1/1927, 80 (20.10.1927.), 6.

³⁵ Predsjednik Dane Prpić (trgovac i posjednik), potpredsjednik Belinger (seljak), tajnik Markotić, blagajnik Stjepan Grahovac (trgovac). «Reorganizacija HSS u Brodu», *Narodni val*, 1/1927, 115 (1.12.1927.), 4.

³⁶ *Dom*, 22/1928., 17 25.4.1928.), 5.

Iz kasnije novinske zabilješke doznajemo da je 1930. bio u skupini odvjetnika koja je branila Mačeka pred Državnim sudom za zaštitu države.³⁷ Doduše, to ne znači mnogo, jer se za Mačekovu obranu prijavilo stotinjak odvjetnika (nekolicina čak iz Srbije), što je i ocijenjeno kao ‘demonstracija’ (ili ‘manifestacija’, kako je tumačio Trumbić). Maček je po nalogu suda iza-
brao sedmoricu (Markotić nije bio među njima).³⁸

Sačuvano nam je izvješće o njegovom držanju u vrijeme diktature, koje je u studenom 1931. Banska uprava Savske banovine uputila Ministarstvu unutarnjih poslova (Odjelu za državnu zaštitu), što znači da je zanimanje o njemu došlo do državne razine (istina, država se tada i miješala u puno niže razine od očekivanih). U njemu su sabrali sve Markotičeve prijestupe od uvođenja diktature, pa nam je predöčen svojevrsni dosje politički nepoöudnog odvjetnika i javnog bilježnika «na raspoloženju» (što znači da mu je u meöuvremenu oduzeta unosna državna služba javnog bilježnika³⁹).

Zapoöelo je u ljeto 1929. kada je kaönjnen radi posjedovanja oruöja s globom od 150 din. Novöana kazna za njegove financijske prilike nije bila straöna, ali zasigurno je daleko neugodnija bila kasnija kontrola.

Iduće je godine presudom uprave grada Beograda od 15. lipnja 1930. osuöen na 30 dana zatvora (o svom troöku), jer je u Zemunu javno istupio protiv Mačekove osude. Na öalost, ne znamo o kakvom se javnom nastupu radilo (u doba kad se ionako nije moglo javno nastupiti).

Tek öto je izaöao iz zatvora, ponovno je uhićen radi sumnje u protu-dröjavnu djelatnost (27. srpnja 1930.). Taj je dan do gradske policije u Slavanskom Brodu doöla dojava iz Osijeka, po kojoj je izvjesni «legionar öandor Gros» iz öakova donio Markotiću revolver (izgledalo je da su i pre-dobro upućeni, jer su naveli i navodni kalibar – «belgijski brovning caliber 7.65»). U neugodnom pretresu (osobnom i stana) nisu našli niöta, ali Markotić je svejedno zadržan u pritvoru, a pretres je proveden kod još dva-desetorice iz organizacije mladeöi bivöeg HSS-a (mlade se držalo najlaköim plijenom promicanja nasilja). Iako nigdje nije niöta pronaöeno, a nije bilo ni traga spomenutom öandoru Grosu, policijski nadzor nastavljen je nakon öto su puöteni kući. Markotić je ipak zadržan nekoliko dana i öak 30. srpnja 1930. «straöarno prepraćen» policiji u Zagreb. Budući da i dalje nije bilo dokaza, a on oöito nije bio spreman na ‘suradnju’, puöten je poslije istrage.

Zastraöivanje nije pomoglo, pa je redarstvo imalo posla i iduće ljeto. U kolovozu 1931. u poötu u Slavanskom Brodu doöla je na njega naslovljena

³⁷ D. Jović, M. Konjević, *Radniöki pokret*, 254.

³⁸ Vlado Maček, *Memoari* (Zagreb, 1992), 89-90; H. Matković, *Povijest Hrvatske se-ljaöke stranke*, 317.

³⁹ Da mu je javno bilježništvo oduzeto «promjenom političkih prilika» potvröuje i izv-jeöće broöskog odvjetnika Milana Polaka Advokatskoj komori u Zagrebu od 7.4.1933. Arhiv Hrvatske odvjetniöke komore, Zagreb, dosje F. Markotić.

pošiljka u kojem su vrijedni kontrolori našli jedan broj zabranjenih novina *Croatia* koje je u Ženevi izdavao Juraj Krnjević. Zaključak policijskog predstojnika u izvješću banskoj vladi bio je da je Markotić u svakoj prilici dao dokaz da ne odobrava današnje stanje u državi, da mu «stalno društvo» čine «kojekakvi antidržavni elementi», te da nikada nije sudjelovao ni u kakvoj «nacionalnoj manifestaciji» (tj. državnoj, primjerice pri proslavi državnih blagdana), radi čega je i pod stalnim policijskim nadzorom.⁴⁰

Pojačana briga nesumnjivo je vezana za izbore 1931. Iako HSS na kraju nije izašao na njih, odluka o tome je donesena razmjerno kasno, pa su u početku za svaki slučaj sakupljali potpise za svoju listu kako bi mogli prijaviti kandidaturu.⁴¹ Radi toga su i bili izloženi pojačanom nadzoru, koji je postao i gori nakon što su vlasti dočule da se u brodskom kotaru sakupljaju «bianco» potpisi za prijavu liste. To je uvijek opreznu vlast dovelo u sumnju da se radi o potpisivanju neke vrste «plebiscita hrvatskog naroda protiv državnog uređenja i sadašnjeg režima» Ligi naroda u Ženevu. Odmah je priveden Markotić kao glavni organizator, a s njim još 35 aktivista. ‘Glavni krivci’ kažnjeni su sa 14, a ostali s 2 do 5 dana zatvora, a svi su izdržali kaznu.⁴² Brodski je slučaj potaknuo provjeru lista u svim gradovima i kotarevima, a odgovori svjedoče da nije moglo biti govora o ‘akciji plebiscit’. Očito se radilo ili o strahu diktatorskog režima koji je u svemu vidio prijetnju svom opstanku ili o namjernom podmetanju kako bi se dobio izgovor za represalije, jer su gotovo sva kotarska izvješća, sastavljena nakon što se zaplijenilo liste s potpisima do kojih se moglo doći i nakon saslušanja stotina aktivista oporbene strane, potvrdila da su sakupljane uglavnom standardne izborne liste s potpisima.⁴³

Krajem listopada Markotić je doputovao na dva dana u Zagreb (25.-26. listopada 1931.). Uobičajen posjet, u posebnim je prilikama dobio i posebnu pozornost. Otvorena policijska pratnja, koju su ‘uživali’ stranački prvaci,

⁴⁰ HDA, Savska banovina. Upravno odjeljenje, kut. 148., spis 20968. U njega su uloženi: Predstojnik gradske policije Slavonski Brod Bansknoj upravi Savske banovine, Odjel za državnu zaštitu, 30.7.1930. (22835/30); Ministarstvo unutrašnjih poslova. Odjel državne zaštite Bansknoj upravi Savske banovine, 27.7.1931. (26842/31); Predstojnik gradske policije Slavonski Brod Bansknoj upravi Savske banovine, Odjel za državnu zaštitu, 6.8.1931.; Predstojnik gradske policije Slavonski Brod Bansknoj upravi Savske banovine, Odjel za državnu zaštitu, 25.8.1931.; Ministarstvo unutrašnjih poslova. Odjel državne zaštite Bansknoj upravi Savske banovine, 4.9.1931. (32054/31).

⁴¹ Nakon što je objavljen izborni zakon, bilo je jasno da HSS (odnosno SDK) mogu na izbore samo u vrlo širokoj koaliciji sa srbijanskim oporbenim strankama, a budući da su one odlučile bojkotirati izbore i HSS se odlučio na apstinenciju. H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, 305.

⁴² Kotarski načelnik Slavonski Brod Bansknoj vladi, Odjel za državnu zaštitu, 6.10.1931., HDA, Savska banovina. Upravno odjeljenje, kut. 159, spis 29173.

⁴³ HDA, Savska banovina. Upravno odjeljenje, kut. 159, spis 29352.

zabilježila je sve susrete i najmanje detalje iz njegovog kretanja.⁴⁴ Tijekom ta dva dana susreo se sa najvažnijim ljudima HSS-a, Vladkom Mačekom, Ivanom Pernarom, Josipom Torbarom (obojica su kao «brodski zetovi» vjerojatno bili povezani s njim⁴⁵), Jurjom Šutejem i drugima. Osim što je bio u Mačekovoj i Pernarovoj kancelariji (za Mačekovu je napisano da ga je posjetio u stanu, ali kako je stanovao u istoj kući, vjerojatno se radilo o kancelariji), sve ostalo vrijeme proveli su u satima i satima razgovora u kavanama. Pred budnim okom policije (praćenje namjerno nije prikrivano) pokazivali su da svoje razgovore ne taje.⁴⁶

U vrijeme diktature, bio je zatvoren barem još dva puta. Okružni sud u Slavonskoj Požegi osudio ga je 5. listopada 1933. na mjesec dana zatvora, a kaznu je nakon neuspjele žalbe služio od 1. srpnja do 1. kolovoza 1934. U međuvremenu je naredbom ministra vojske i mornarice dobio još mjesec dana zatvora (naredba od 24. ožujka 1934.), a kaznu je izdržavao u Mostaru (17. travnja do 17. svibnja 1934.).⁴⁷

⁴⁴ Već u travnju 1929. započeo je dnevni, a ubrzo i danonoćni nadzor nad čelnicima oporbe. Od osoba s kojima je Markotić tom prilikom razgovarao, policija je pratila i izvještavala o V. Mačeku i I. Pernaru. Bosiljka Janjatović, «Dr. Vladko Maček: progoni i suđenja 1919.-1935. godine», *Spomenica Ljube Bobana* (Zagreb, 1996), 275-276; Ista, «O progonima hrvatskih političara u Zagrebu za vrijeme karadorđevićevske šestojanuarske diktature», *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 26 (1993), 161-176.

⁴⁵ Bili su oženjeni s dvije sestre, Torbar s Jelkom, a Pernar s Ankicom, kćerkama bivšeg broskog načelnika Stjepana Benčevića (umro 1922.).

⁴⁶ Markotić je doputovao u Zagreb vlakom u 7.30 i smjestio se u hotelu «Esplanade»; 8.30 odlazi u kancelariju dr. Pernara, ali Pernar nije bio tamo pa se taksijem odvezao do dr. Bratića u Pierottijevu ulicu (tamo je nestao što je bio jedini trenutak nepažnje u ova dva dana), 11.10 agenti su ga pronašli u društvu Bratića, Pernara i Šuteja, kako zajedno izlaze iz Mačekova stana (kancelarije) i idu u «Varošku pivnicu»; 12.15 otpratili su Mačeka kući, a oni su produžili u «Gradski podrum» na ručak (na ručku su uz Markotića bili dr. Žanić, Šutej i novinar Raić); 14.10 rastaju se, Markotić je s Raićem još kratko svratio do kavane «Zagreb» i onda prošetao do Pierottijeve, pa na Jelačićev trg i Illicom do restorana «Apollo»; 17.10 odlazi u kavanu «Zagreb», od tamo u kavanu «Esplanada» gdje su došli i Pernar, Žanić, Buć, novinari Raić i Herceg; 22.00 Markotić i Žanić otpratili su Pernara do stana i još se kratko zadržali u kavani «Zagreb»; 00.15 Markotić se vratio u hotel. Idući dan, 26.10.1931.: 8.20 izlazi iz hotela i odlazi u kavanu «Zagreb»; 9.10 odlazi u Pernarovu kancelariju; 10.15 s Torbarom ide u «Lovački rog»; 11.00 ide u Mačekov stan; 12.30 izlazi s Mačekom i Pernarom, prošetalu su i na uglu Gundulićeve i Kraljice Marije rastali se s Mačekom, a na uglu Gajeve odlazi i Pernar, a Markotić ide sam u «Gradski podrum»; 13.15 odlazi u kavanu «Zagreb», a dolaze Torbar i Pernar; 15.15. odlazi Torbar, a Markotić i Pernar idu u Pernarovu kancelariju; 16.40 nalazi se s Torbarom i idu u kino «Music-Hall»; 19.00 u kavani «Esplanade» čeka ih Pernar, dolaze Žanić, Ivo Ramljak, Raić i Herceg; 22.55 Markotić i Žanić idu na kolodvor; 23.20 otputovali. Uprava policije u Zagrebu Bansknoj vladi, Odjel za državnu zaštitu, 4.11.1931., HDA, Savska banovina. Upravno odjeljenje, kut. 159, spis 23451.

⁴⁷ Pismo F. Markotića Advokatskoj komori u Zagrebu, 14.4.1934.; Pismo F. Markotića Advokatskoj komori u Zagrebu, 18.5.1934.; Pismo F. Markotića Advokatskoj komori u Zagrebu, 19.6.1934. Arhiv Hrvatske odvjetničke komore, Zagreb, dosje F. Markotić. Ne zna se zašto je osuđivan, jer u pismima samo moli Komoru da odobre da ga u odvjetničkoj kancelariji mijenja kolega Josip Biser.

Obnova političko-stranačkog djelovanja 1935.-1939.

Nakon obnove političkog života 1935. i Markotić je mogao obnoviti javno djelovanje. Kakav je bio u radu s narodom ne možemo znati. Svakako ne ulazi u red onih aktivnih poslanika, koji su radili i više od očekivanog poput Stjepana Hefera u Valpovštini. To što u stranačkom tisku neke njegove nastupe opisuju kao ‘vatrene’, poput proslave posvete zvona i 100-godišnjice hrvatske himne u Šiškovcima (13. rujna 1936.), na kojoj je govorio toliko vatreno «da se je jedva za njegova govora, masa naroda mogla stišati», možemo prije pripisati općoj euforiji što su nakon šestogodišnje represije konačno dopuštene javne manifestacije (iako strah nije potpuno nestao, pa su čak i nacionalnu proslavu himne oprezno spojili s posvetom crkvenih zvona).⁴⁸ Ipak, uredno je obilazio svoj izborni kotar, održavao sastanke, vodio računa i o radu drugih ‘grana hrvatskog seljačkog pokreta’, pa su u Brodu redovno održavane smotre narodnog stvaralaštva, koje je organizirala Seljačka sloga, a započeo je i rad Gospodarske sloge.⁴⁹

Iz gotovo slučajno spomenutog podatka da je zastupao općinu Kobaš u sporu protiv bivšeg općinskog bilježnika Mirka Mrvoša zbog pronevjere (nakon što ga je disciplinski sud već proglasio krivim i umirovio, pozvan je i na kazneni sud), vidimo da je i dalje obavljao i uobičajen spoj političko-pravnog zastupanja svojih izbornika.⁵⁰ Naime, znatan dio poslanika HSS-a bili su odvjetnici, što je potpuno uobičajena slika europskih parlamenata 19. i početka 20. stoljeća, jer su pravnici ipak imali najviše znanja za složene upravno-političke poslove koji su očekivali poslanike. Ne manje važna bila je i njihova financijska neovisnost, koja im je omogućavala da budu i u oporbenim strankama u vrijeme kada se strogo držalo pravila da državni službenici moraju glasovati za kandidate vladinih lista. Stoga ne čudi izuzetno visok broj odvjetnika u redovima poslanika oporbenog HSS-a. Sudeći prema sačuvanoj građi u osobnom arhivu S. Hefera, političko je zastupanje bilo nemoguće odvojiti od pravne pomoći, pa su brojna njegova pisma u kojima – izgleda bez novčane naknade – daje savjete što napraviti u pojedinim problemima. Očito se to očekivalo i od drugih, pa se tako ponekad i žale da njihovi izbornici misle da su s glasovima preuzeli i obvezu da rade za njih besplatno (pitajući se zašto to nitko ne misli za koju drugu struku). Je li Markotić udovoljavao i takvim potrebama, ne možemo znati, ali svakako su dio predmeta u njegovoj pisarni bili i oni koju su mu dolazili po ‘stranačkoj slozi’.

Razdoblje od 1938. pa do kraja 1939. predstavlja i ‘zlatno doba’ njegove karijere. Iako nije bio pošteđen političke borbe, uživao je priličan ugled,

⁴⁸ «Veličanstvena proslava u Šiškovcima», *Hrvatski branik*, 2/1936., 38 (19.9.1936.), 5.

⁴⁹ Suzana Leček, «Djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Slavonskom Brodu i brodskom kotaru (1935.-1938.)», *Scrinia Slavonica* 4 (2004), 295-304.

⁵⁰ *Hrvatski list*, 18/1937., 236 (27.8.1937.), 4.

a neprijateljstva i nesuglasice (kojih je, kako se kasnije pokazalo, očito bilo već i tada) ipak su stavljani u drugi plan pred borbom s najvećim protivnikom – beogradskim režimom. Iz tog razdoblja sačuvana nam je usamljena vijest o Markotićevom boravku u Beogradu početkom srpnja 1937. Tom je prilikom razgovarao s predstavnicima beogradske Ujedinjene oporbe, nakon čega je vodstvo HSS-a u Zagrebu obavijestio o razgovorima (2. srpnja 1937.). Za novine je izjavio da «treba očekivati znatne novosti».⁵¹ Bila je to godina sklapanja sporazuma sa srbijanskom Ujedinjenom oporbom i Markotić je u jednom trenutku odigrao ulogu pregovarača na najvišoj političkoj razini.⁵² Tome su svakako pridonijeli dotadašnji rad, stabilnost prilika na brodskom kotaru, a ne možemo isključiti ni osobna poznanstva. Naime, prilike u kojima je djelovalo HSS učinile su neformalni krug oko Mačeka stvarnim vodstvom stranke, a u tom su se krugu nalazili i ljudi s kojima je Markotić kontaktirao – I. Pernar i J. Torbar.

Markotić je još jednom - bez vidljivih protivljenja - izabran za poslanika i na izborima 1938., dobivši potporu i 'lijevih' političkih snaga i donedavno režimske Jugoslavenske nacionalne stranke (JNS). (Iako je na početku kampanje izgleda bilo nekih negativnih reakcija na njegovu kandidaturu, jer je na kotarskom sastanku 31. listopada izjavio «da je Dr. Maček rekao, da samo ja mogu biti poslanički kandidat ...i nitko drugi, pa hteli vi da glasate ili ne» jer ne glasuje se «za ličnosti nego za Hrvatski narod i Hrvatsku domovinu».⁵³) Ova suradnja nespojivoga, 'neprincipijelna' koalicija koja je koalirala samo radi zajedničkog neprijatelja ili zajedničkog interesa kako bi u okviru seljačkog pokreta osigurala nekakav udio u vlasti, nosila je i klicu budućeg razdora.

Nakon uspostave Banovine Hrvatske u kolovozu 1939., Markotić je vodeći političar u gradu, održava sastanke, utječe na gradsku upravu preko HSS-ovog savjetodavnog odbora, a naposljetku, uspijeva svojim utjecajem ishoditi smjenu HSS-ovskog povjerenika Ivana Mahina (radi Mahinove suradnje s Radovanom Golubićem i Ivom Jelavićem⁵⁴, članovima JNS-a). Mahin je očito držao da se nakon izborne podrške može surađivati s ljudima koji se 'razumiju u posao', ali su lokalni HSS-ovci (pa i Markotić) predobro pamtili njihovo ranije držanje. Na mjesto prvog čovjeka (povjerenika, pa načelnika) predložio je osobu svog povjerenja Franju Marinića (tajnika gradskog HSS-a), kojeg je ban Ivan Šubašić potvrdio u siječnju 1940.⁵⁵

⁵¹ «Misija narodnog zastupnika dra Markotića», *Hrvatski list*, 18/1937., 182 (4.7.1937.), 4.

⁵² Sporazum HSS-a (odnosno SDK) s Ujedinjenom oporbom (Udruženom opozicijom) sklopljen je u Farkašiću kraj Petrinje 8.10.1937. H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, 356-365.

⁵³ HDA, Grupa VI, 807.

⁵⁴ I. Jelavić je bio dugogodišnji starješina brodskog suda i vođa Jugoslavenskog sokola.

⁵⁵ S. Leček, «Slavonski Brod i uspostava Banovine Hrvatske», *Scrinia Slavonica* 5 (2005), 241, 246-248.

U isto vrijeme kada je uspio politički ukloniti Golubića, započeo je teži i ozbiljniji sukob s protivnicima jačim od JNS-a, koji su dolazili iz redova vlastite stranke.

Kriza broskog HSS-a 1939.-1940.

Problem izvora. O krizi u HSS-u doznajemo samo iz napisa koje je ostavila protivnička strana. HSS nije imao vlastitog glasila u Slavonskom Brodu, pa pregled događanja i njihovu ocjenu možemo pročitati samo u *Brodskoj riječi* (koja je podržavala lijeve disidente), *Posavskoj Hrvatskoj* (koja je bila uz desne) te u nekoliko izvješća državnih organa vlasti, većinom vojnih, znači s izrazito pristranim pogledom na situaciju. Kao što je rečeno, arhiv HSS-a nije sačuvan, a na žalost Krnjevićev, koji bi mogao reći najviše (ukoliko je uopće sačuvano nešto iz ovog vremena kada je bio tajnikom stranke i time zadužen rješavati unutarstranačke probleme) nije dostupan. Glavna HSS-ova glasila *Hrvatski dnevnik* i *Seljački dom* nisu rado govorila o vlastitim problemima, pa se iza kraćeg spominjanja preustroja pojedine organizacije može samo naslutiti kakav unutarnji problem ili jednostavno pasivizacija. Tako ni za Slavonski Brod nema izvora iz kojeg bismo mogli dobiti pouzdanu sliku.

Ne čudi da je prikaz Mile Konjevića, inače najozbiljniji do sada, ovoj krizi, koja se rasplamsala u složenoj predratnoj situaciji, lako dao poželjno ideološko objašnjenje. Inače vrlo iscrpan i korektan prikaz pruža komunističku interpretaciju HSS-ovog problema i krizu objašnjava sukobom profrankovačke desnice unutar HSS-a s lijevim, demokratskim snagama.⁵⁶ Brodski je HSS (kao i HSS u cjelini) prikazan kao stranka koja tendira desnici, «tolerantan prema reakcionarnim snagama, predvođenim frankovcima i ustašama, a radikalno prema revolucionarno-demokratskom pokretu».⁵⁷ Stoga i završava zaključkom da je doduše izgledalo da je kriza prebrođena slabljenjem desnice, ali da je vrijeme pokazalo da je to bilo samo formalno te da je odluka vodstva HSS-a «u suštini značila obuzdavanje ljevice» dok su od HSS-a otpali samo «potpuno kompromitirani desničari».⁵⁸ Među njih je smješten i Markotić.

Ova je ocjena preuzimana i kasnije, pa ju tako nalazimo i u novijem (inače dosta jednodimenzionalnom i nedovoljno kritičnom) prikazu političkih prilika u Slavonskom Brodu neposredno pred rat, koji se bavi upravo desnicom, točnije proustaškom strujom. U njemu je Markotić prikazan kao jedan od «najbližih suradnika» *Posavske Hrvatske*, iz čega je izvučen zaključak da je «profiliranje desnice» u broskom HSS-u izrazito već početkom 1939. (iako su tada u njemu bili još i svi 'ljevičari', a ujedno je krivo donešen podatak da je bio predsjednik kotarske organizacije HSS-a).⁵⁹ Po čemu je

⁵⁶ M. Konjević, «Uzroci raspuštanja mjesne i kotarske organizacije HSS-a u Slav. Brodu 1940. god.», *Zbornik, časopis Historijskog instituta Slavonije* 9 (1972), 209-262.

⁵⁷ M. Konjević, «Uzroci raspuštanja», 217.

⁵⁸ M. Konjević, «Uzroci raspuštanja», 262.

⁵⁹ Hrvoje Čapo, Đorđe Mihovilović, «O preobrazbi lista *Posavska Hrvatska* u glasilo ustaškog režima», *Radovi ZHP* 34-35-36 (2004), 188-189.

bio suradnik nije objašnjeno, pa je ta ocjena očito nekritički preuzeta iz starije literature. Naime, Markotić se nije ni jednom javio nekim prigodom, pišući o krizi u HSS-u *Posavska Hrvatska* je napadala 'ljevicu', a o Markotiću je davala više neutralne komentare nego podršku, njihov je glavi predstavnik na kraju završio na sudu s Markotićem, a od ljeta 1940. ga više ni ne spominju. Osim toga, teško da je Markotiću – ako radi ničega drugoga, onda radi žene Židovke – bilo ugodno čitati njihove protužidovske tekstove.

Da bi razumjeli ono što se događalo, trebamo se podsjetiti sve težih prilika u vrijeme Banovine Hrvatske. Dok je do njene uspostave 'zajednički neprijatelj' držao na okupu heterogeni 'hrvatski seljački pokret', u Banovini su izbile na površinu sve različitosti. Već i to što u Slavonskom Brodu HSS nije imao svoje glasilo govori dovoljno o snazi same stranke. Bez nadmoćne većine, bio je osuđen na kompromise kako bi vladao u gradu u kojem su druge političke struje (ne nužno i stranke) imale jake položaje. Ideološke razlike dodatno je opterećivalo i to što se razmjerno uska politička elita dobro osobno poznavala. Upravo su osobna suparništva, sjećanja na ne tako davne političke 'transfere' i podmetanja izbila svom žestinom u vrijeme Banovine. Uz to, sukobe unutar 'hrvatskog seljačkog pokreta' dodatno su otežavali i sve brojniji politički radikalizmi (komunistička i ustaška promidžba, pokret «Srbi na okup», njemačka i mađarska promidžba), a nije ga olakšavala ni sve dublja gospodarska kriza (ratna privreda i špekulacije).⁶⁰ Vrhunac krize protjecao je u sjeni rata i ozračju potištenosti, posebno nakon što su napadnute i neutralne države (Nizozemska i Belgija) i rat se činio sve bližim. Ljudi su mislili više na preživljavanje nego na politiku, ali politički su sukobi, skandali i sve uzrujanija politička promidžba protiv HSS-a (koji je pod svaku cijenu želio smiriti situaciju) doprinosili općem nemiru.⁶¹

U takvim prilikama, Slavonski Brod nije bio izdvojen slučaj. Dok je HSS uspijevaao razmjerno uspješno održavati svoj utjecaj na selu, u gradovima se suočavao sa žestokim napadima, pa se u isto vrijeme razrješavaju krize u Slavonskoj Požegi, Osijeku, Vukovaru, Bjelovaru i Đakovu.⁶²

Probleme u Slavonskom Brodu započela je lijeva struja, ocjenjujući da je prošlo vrijeme podrške HSS-u (koju su u smislu politike Narodnog fronta vodili u vrijeme skupštinskih izbora) i da se može voditi vlastita politika. Problem je otvoren istupanjem Vjekoslava Smoljana iz mjesnog (gradskog)

⁶⁰ Mjesečno izvješće zapovjedniku IV. armijske oblasti za travanj 1940. od 27.4.1940., DASB, Zbirka preslika, svitak 5, 84. Za gospodarstvo vidjeti: Ivica Šute, *Položaj i obilježje trgovine u Banovini Hrvatskoj (1939.-1941.)*, neobjavljeni magistarski rad, obranjen na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2002.

⁶¹ Mjesečno izvješće zapovjednika IV. armijske oblasti za svibanj 1940., DASB, Zbirka preslika, svitak 5, str. 95-97.

⁶² M. Konjević, «O djelatnosti građanskih političkih stranaka u Slavoniji 1929-1941», *Zbornik. Historijski institut Slavonije i Baranje* 13 (1976), 197, 202; S. Leček, «Slavonski Brod», 249.

odbora HSS-a «radi neslaganja» s brodskim vodstvom, naglašavajući da osobno i dalje ostaje vjeran ideologiji braće Radić i Mačeka (izvan čega zapravo i nije bilo ozbiljnijeg političkog djelovanja).⁶³ Nakon toga se Markotić ogradio od *Brodске riječi*, a ona je počela ‘medijski rat’ protiv njega i ostalih u HSS-u, prikazujući ih kao kliku u kojoj “nisu pravi radićevci”, a Brod kao grad u kojem Radić nikada nije bio potpuno prihvaćen, jer je uvijek bilo frankovaca, mađarona, klerikalaca i dr. (desničara).⁶⁴ Ocjena o ‘desnom’ karakteru cijelog broskog HSS-a iz ljevičarskih se predratnih krugova, kojima je sve osim njih samih bilo ‘desno’, izgleda preselila i u historiografiju.

Kratka kronologija. O krizi je opširno, koristeći svi dostupnu građu u tisku i arhivima pisao M. Konjević, pa ću ovdje donijeti samo kratak pregled kronologije krize.

U studenom 1939. V. Smoljan podnosi ostavku (istovremeno se Adolf Dujmić, uz Smoljana glavni Markotićev protivnik, povukao iz uredništva *Brodске riječi*). Započelo je i odlaženje Markotićevih protivnika u Zagreb tajniku stranke Krnjeviću (prvi su put išli Mate Dumendžić, Antun Kovačević, V. Smoljan i A. Dujmić). Ono se pretvorilo u gotovo svakotjedno ‘hodočašće’, a ako mu nije odlazila veća ili manja delegacija, onda su mu slane rezolucije, opširna izvješća i sl.

Na sastanku kotarskog odbora 3. prosinca 1939. (na koji je došao izaslanik vodstva stranke Slavko Findrik) pokušalo se preustrojem riješiti neslaganja. Umjesto starog odbora (Antun Kovačević, Franja Leović iz D. Bebrine, Andrija Beletić iz Podcrkavlja, Markotić) izabran je novi u kojem je tajnik opet Markotić (predsjednik Franjo Kvaternik iz Bučja, potpredsjednik Antun Jovičić iz Svilaja, blagajnik Ivan Kovačević iz G. Andrijevac). Ono što znamo o spomenutim seljacima, nalaže nam oprez pri ocjeni smjena. Sigurno je jedino da se nije radilo samo o pokušaju da se uklone ‘lijevi’ (A. Kovačević), nego i krajnje ‘desni’ (A. Beletić). Možda ni novi odbor nije bio najbolje izabran (F. Kvaternik priklonio se ‘desnima’), ali su drugi ostali dosljedni Mačekovoj politici (A. Jovičić, I. Kovačević).⁶⁵ Nakon toga je pro-

⁶³ *Brodска riječ*, 1/1939., 4 (11.11.1939.), 2; V. Smoljan, «Hrvatski razbor. Mjesto odgovora», *Brodска riječ*, 1/1939., 5 (18.11.1939.), 1. V. Smoljan je bio upravitelj ‘Batine’ prodavaonice.

⁶⁴ *Brodска riječ*, 1/1939., 6 (25.11.1939.), 1; «Rat s vjetrenjačama», *Brodска riječ*, 1/1939., 10 (25.12.1939.), 4-5 (!), zapravo 2-3.

⁶⁵ Prema poratnom izvješću o članovima nekadašnjih građanskih stranaka Antun Kovačević (Tunja) iz Zbjega (1887.-1961.) pripadao je lijevom krilu HSS-a, u ratu je surađivao s NOP-om, a kasnije bio aktivan i u društveno-političkim organizacijama. Grgu Mataiča iz Starog Topolja ubili su ustaše 1942. kao člana KP. ‘Desni’ su bili: Andrija Beletić, koji je u Podvinju 1935.-36. kratko izdavao *Seljačku riječ* (frankovački list, a u njemu je povremeno pisao i Mato Dumendžić, koji se kasnije pridružio ‘lijevima’), 1937. mu je povjereno organiziranje Seljačke sloge, ali se on očito sve više udaljavao od seljačkog pokreta. Pred rat se javljao i u Budakovom *Hrvatskom narodu*. (U navedenom izvješću se i ne spominje kao HSS-ovac.) Franjo Kvaternik bio je aktivno uz ustaše i strijeljan je 1945. ‘Srednji HSS’ su ostali

veden preustroj nekih mjesnih organizacija (u Starom Topolju «radi nediscipline», u Bickom Selu⁶⁶, a u siječnju 1940. u Oriovcu i Garčinu⁶⁷).

Nakon što se sredilo prilike u kotaru (barem se tako mislilo) započeo je preustroj gradske organizacije HSS-a. Odbor na čelu s Markotićem dao je ostavke 12. prosinca 1939., a novi je trebao napraviti preustroj «rejonskih» (mjesnih) organizacija po gradu.⁶⁸ Godišnja skupština gradske organizacije HSS-a održana je 21. siječnja 1940., a na nju je iz Zagreba došao Žiga Šol. Na skupštini je izbio otvoreni sukob Markotića s V. Smoljanom i A. Dujmićem (lijevom strujom), ali je izglasana Markotićeva lista. Markotić je ostao predsjednik (potpredsjednik Vilim Vrkljan, tajnik F. Marinić, blagajnik Vatroslav Deanović). Iako je *Brodsko riječ* tvrdila da je izbor primljen s «nekoliko poklika odobravanja, dok gotovo sva ostala publika šuti», u izvješću gradskog redarstva potvrđeno je da je lista primljena jednoglasno.⁶⁹

Na novom sastanku kotarske organizacije 11. veljače 1940. Markotić je ponudio ostavku, ali mu je i kotarska organizacija izglasala povjerenje.⁷⁰

Nakon toga su disidenti (ili 'lijevi') iz grada i kotara održali vlastitu konferenciju 25. veljače 1940., koja je bila prva u nizu 'protuskupova' (A. Kovačević, A. Dujmić, M. Marbach, M. Dumendžić, Stjepan Mikolčević iz Budainke).⁷¹

Franja Leović (1878.-1953.), koji se nije nigdje aktivirao i držao se Mačekove politike čekanja, a i kasnije je ostao 'pasivan'. Inače je uživao velik ugled kao stari pristaša «od osnutka seljačke stranke». (N. Nikić, «Dvije velike izborne skupštine i četiri velika pouzdana sastanka u brodskom kotaru», *Slobodni dom*, 17/1923., br. 4 (21.1.1923.), 8.). Antun Jovičić (1893.-?) tek je 1944. počeo surađivati s NOP-om, ali je ubrzo i prestao. Zabilježeno je da je 1945. bio «na liniji HSS» i «neprijateljski». Ivan Kovačević (1888.-1959.) je ostao pasivan (znači HSS-ovac). Bivše građanske stranke na kotaru Slavonski Brod, HDA, Republički sekretarijat unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske. Služba državne sigurnosti (dalje: RSUP SRH SDS), 01.40, str. 12-30.

⁶⁶ *Seljački dom*, 27/1939., 50 (7.12.1939.), 7; *Brodsko riječ*, 1/1939., 8 (9.12.1939.), 2; *Posavska Hrvatska*, 1/1939., 20 (9.12.1939.), 3.

⁶⁷ *Brodsko riječ*, 2/1940., 14 (20.1.1940.), 3.

⁶⁸ «Reorganizacija HSS u Slavonskom Brodu», *Hrvatski dnevnik*, 4/1939., 1301 (13. 12. 1939.), 5.

⁶⁹ HDA, Grupa VI, 1032; Godišnja skupština organizacije HSS u Slav. Brodu, *Hrvatski dnevnik*, 5/1940., 1338 (22.1.1940.), 4; V. Smoljan, «U borbi za demokraciju», *Brodsko riječ*, 2/1940., 15 (27.1.1940.), 1; Jedan stari član, «Kako je protekla godišnja skupština H. S. S. u Slav. Brodu», *Brodsko riječ*, 2/1940., 15 (27.1.1940), 3; *Posavska Hrvatska* je primijetila da su u odboru ljudi koji su se «istakli pripadnošću bivšim režimima i koji su sjedili u Jenesovskom gradskom vijeću». «Glavna skupština HSS u Brodu», *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 3 (3.2.1940.), 3.

⁷⁰ *Brodsko riječ*, 2/1940., «Kotarski sastanak HSS u Slav. Brodu», *Brodsko riječ*, 2/1940., 18 (17.2.1940.), 2; M. Konjević, «Uzroci raspuštanja», 242.

⁷¹ «Konferencija pristaša HSS iz grada i sela kotara Slav. Brod», *Brodsko riječ*, 2/1940., 20 (2.3.1940.), 2; M. Konjević, Uzroci raspuštanja, 244.

Tijekom ožujka 1940. zaredali su sukobi HSS-a i s «nacionalistima» (proustašama, koji su raspačavali letke protiv Mačeka i sporazuma), pa je čak i izvjestitelj divizijske oblasti pokazao neke simpatije za HSS-ov pokušaj da postepeno ukloni ekstremiste iz svojih redova.⁷²

Ne miruju ni 'lijevi', pa izazivaju novu aferu u kotaru, ali je kotarska organizacija opet stala iza Markotića (3. ožujka 1940.).⁷³ Dana 6. ožujka 1940. održan je novi sastanak «nezadovoljnika», kako se počinju nazivati da bi naglasili da nisu za neku drugu politiku (posebice ne komunističku), nego da su samo nezadovoljni postojećim stanjem i vodećim ljudima u HSS-u. Naziv je i sada korisnije upotrebljavati jer nije ideološki obojen pa je točniji od svrstavanja cijele skupine pod 'lijeve', jer je među njime bilo i onih koji ni po čemu nisu bili 'lijevi' (primjerice M. Marbach, koji počinje s javnim napadima na Markotića).⁷⁴

Sukob doseže vrhunac na skupštini «demokratski orijentiranih», koju su A. Dujmić i V. Smoljan održali 20. ožujka 1940. (iz Zagreba je bio T. Findrik). Prekinuta je radi nereda (kako je tvrdilo službeno redarstveno izvješće, od oko 400 ljudi «sigurno je bilo 300 komunista ili filokomunista», koji su se samo nadali da će im u HSS-u biti lakše djelovati).⁷⁵ Iako skupština nije uspjela, stanje stalnih otvorenih napada, agitiranja protiv vodstva HSS-a, skupova, afera i stvaranja ozračja nepomirljivih sukoba unutar HSS-a, natjeralo je vodstvo da počne razmišljati o raspuštanju gradske organizacije.

Istovremeno je pojačala rad i frankovačka strana (nova pojava letaka), a Markotićevim se protivnicima pridružio i V. Vrkljan, do tada njegov najbliži suradnik, potpredsjednik mjesnog odbora HSS-a i (prema sjećanju Vrkljanovog sina) osobni prijatelj.⁷⁶ (Njega izvori predstavljaju kao frankovca.⁷⁷)

⁷² Mjesečno izvješće osječke divizijske oblasti za ožujak 1940., DASB, Zbirka preslika, svitak 3, str. 26-27.

⁷³ Na sastanku kotarske organizacije 3.3.1940. raspravljalo se o smjeni u Oriovcu. Nakon što je novi kotarski predsjednik Kvaternik umjesto Devčića postavio «svog prijatelja Blaža Milkovića», protustruja je organizirala sakupljanje potpisa podrške Devčiću, prikupivši 200 potpisa. Na sastanku je Markotić dao podršku Kvaterniku, a kotarska organizacija njemu, pa je i taj problem prebrođen. Zanimljivo da je optužio protivnike da «traže politiku braće Radića, a on da je za politiku g. Dr. Vladka Mačeka», što unosi još jednu dimenziju podijeljenosti HSS-a (diferenciranje na 'radićevce' i 'mačekovce'). Tjedno izvješće zapovjedniku IV. armijske oblasti od 9.3.1940., DASB, Zbirka preslika, svitak 7, str. 4; «Kako je protekao kotarski sastanak HSS u Slav. Brodu», *Brodsko riječ*, 2/1940., 21 (9.3.1940.), 1.

⁷⁴ «Sastanak pristaša HSS», *Brodsko riječ*, 2/1940., 21 (9.3.1940.), 2; *Brodsko riječ*, 2/1940., 22 (16.3.1940.), 1; «Sastanak 'čistokrvnih' pristaša HSS.», *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 6 (16.3.1940.), 2-3.

⁷⁵ HDA, Grupa VI, 1104; «Policija raspustila skupštinu demokratske grupe HSS-ovaca u Brodu», *Brodsko riječ*, 2/1940., 23 (23.3.1940.), 4; «'Humorističko veće'», *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 7 (1.4.1940.), 3.

⁷⁶ Tjedno izvješće zapovjedniku IV. armijske oblasti, 30.3.1940., DASB, Zbirka preslika, svitak 3, str. 16.

⁷⁷ Tjedno izvješće načelniku glavnog stožera IV. armijske oblasti, 3.6.1940., DASB, Zbirka preslika, svitak 6, str. 26-27; Za vrijeme kraćeg posjeta Zagrebu bio je i kod Mile Budaka. *Posavska Hrvatska*, 1/1939., 17 (28.10.1939.), 4.

Oko 21. ožujka 1940. odlukom Krnjevića raspuštene su brodska mjesna i kotarska organizacija HSS-a (u sklopu «čišćenja» HSS-a od frankovačkih i komunističkih «elemenata»), a poslovi su privremeno povjereni 'desnom' F. Kvaterniku (koji nije prihvatio) i 'lijevom' Ivanu Klariću.⁷⁸

Markotićevim se problemima u ožujku pridružio i neugodan osobni napad. Glasine da je veliki štrajk u tvornici vagona 1939. bio «prodan po jednoj osobi» vodstvu tvornice, počeo je širiti V. Smoljan. Naravno, uskoro se doznalo da bi to bio Markotić, koji je navodno primio 100.000 din za obustavu štrajka, a vijest su oduševljeno prenijele *Novosti* i *Vreme*. Krajem ožujka Markotić je podnio tužbu protiv V. Smoljana (krajnje 'lijevog'), V. Vrkljana ('desnog' ili frankovca) i odvjetnika Franje Dujmovića (frankovca).⁷⁹ (Sudski spor se vodio baš uoči izbora (6. svibnja do 4. lipnja 1940.). Budući da tuženi nisu uspjeli dokazati Markotićevu krivnju, kažnjeni su oni (Smoljan s 2 mjeseca zatvora i 1.200 din kazne, uvjetno 3 godine, a Dujmović s 1.800 din i uvjetno 2 godine zatvora, dok je Vrkljan oslobođen optužbe). Sumnja u Markotićevu nevinost ipak je ostala (i preuzeta je u literaturi), iako su svi stvarni dokazi govorili njemu u prilog: odluku o štrajku donijelo je vodstvo HRS-a i on na nju nije mogao utjecati (predsjednik HRS-a Alojz Pečnik i tajnik Franjo Bošnjaković osobno su došli u Brod na pregovore o štrajku), a nije bilo ni dokaza o isplati visoke svote koja se spominjala.⁸⁰)

Nakon odluke stranačkog vrha o raspuštanju kotarskog i gradskog HSS-a, održan je 29. ožujka 1940. sastanak predsjednika svih organizacija, kojoj je predsjedao Kvaternik. Prisutni se nisu složili s raspuštanjem (od 53 predsjednika mjesnih organizacija 47 je bilo protiv), izglasali su povjerenje starom odboru, zaključili da kotarska organizacija nastavi raditi pod

⁷⁸ Tjedno izvješće zapovjedniku IV. armijske oblasti, 30.3.1940., DASB, Zbirka preslika, svitak 3, str. 16; *Brodsko riječ*, 2/1940., 25 (6.4.1940.), 2; *Seljački dom*, 28/1940., 12 (21.3.1940.), 9; M. Konjević, «Uzroci raspuštanja», 250. Ivan Klarić, Sl. Kobaš (1887.-1952.), pripadao je lijevom krilu HSS-a, tijekom rata surađivao je s NOP-om. Bivše građanske stranke na kotaru Slavonski Brod, HDA, RSUP SRH SDS, 01.40, str. 12-30.

⁷⁹ *Brodsko riječ*, 2/1940., 25 (6. 4. 1940.), 2; *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 7 (1. 4. 1940.), 4.

⁸⁰ *Brodsko riječ*, 2/1940., 30 (11.5.1940.), 2; *Brodsko riječ*, 2/1940., 33 (1.6.1940.), 3; *Brodsko riječ*, 2/1940., 34 (8.6.1940.), 3. Konjević drži da je to «zahvaljujući pristranosti suda». M. Konjević, «Uzroci raspuštanja», 247. Zanimljivo da je glavi svjedok na strani optuženih bio upravitelj Štedionice Banovine Hrvatske u Brodu Dragutin Mađarević (prema *Posavskoj Hrvatskoj* pripadao je lijevom krilu HSS-a), koji nije osobno vidio ili isplatio novce, ali je čuo od tada već pokojnog ravnatelja tvornice Stjepana Juraša (to što je glavni sudionik tada već mrtav očito se iskoristilo za širenje priče) da ga štrajk «košta mnogo novaca» i da je o mitu navodno razgovarao s Markotićevom suprugom. Očito je vodstvo HSS-a provjeravalo što se događalo, jer je tih dana kod Krnjevića predsjednik Nadzornog odbora Štedionice Eduard Danda, a D. Mađarević je (što je možda slučajna podudarnost) dobio premještaj u Osijek (koji je *Brodsko riječ* prikazala kao unaprijeđenje). *Brodsko riječ*, 2/1940., 35 (15.6.1940.), 2, 3; *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 11 (25.6.1940.), 3, 4. Osuđeni su uložili žalbu i na ponovljenom je procesu F. Dujmović oslobođen, a Smoljanu je potvrđena presuda. *Posavska Hrvatska*, 3/1941., 3 (8.3.1941.), 3.

predsjedanjem Kvaternika i da se pozove vodstvo stranke da pošalje izaslanika koji bi pregledao rad svih mjesnih i općinskih organizacija i preustrojio ih po potrebi.⁸¹

Smirivanju stanja u Slavonskom Brodu trebalo je doprinijeti banovo imenovanje redovne gradske uprave 24. travnja 1940. (normalizacija je provedena i u drugim gradovima). Umjesto dotadašnjeg povjerenika, za načelnika je imenovan (ne izabran) dotadašnji povjerenik Franjo Marinić. Uz njega je potvrđeno i gradsko vijeće, a između 24 člana nalazio se i M. Marbach.⁸² Od 21 člana HSS-a (3 su dolazila iz SDS-a), desetorica su bila članovi raspuštene gradske organizacije HSS-a.⁸³ Markotiću je u to vrijeme dodijeljeno visoko državno odlikovanje.⁸⁴

- U svibnju se borba prebacila na općinske izbore zakazane za 19. svibnja 1940. HSS je nastojao da prođu što mirnije (Mačekov proglas isticao je da nisu politički i pozivao da se vodi kampanja i masovnije izlazi samo tamo gdje nije sigurna pobjeda. Ideal bi bilo samo jedna, HSS-ova, ali ne isključivo stranačka, nego zajednička lista, na koju mogu doći svi koji su lojalni Banovini Hrvatskoj, a po tome će se «suditi koliko je koja općina organizacijski zrela».⁸⁵) Kako bi smirio napetosti uoči općinskih izbora, u Slavonski Brod prvi put dolazi narodni poslanik Tomo Baburić (5. svibnja 1940.). Razgovarao je s disidentima Smoljanom i Marbachom te članstvom po selima.⁸⁶ Općinski izbori 19. svibnja 1940. protekli su mirno, ali na njima su se pojavile i disidentske liste.⁸⁷ U brodskom je kotaru HSS odnio neupitnu pobjedu (u 18 općina sam i u ostale 3 kao SDK). Podijeljenost ipak pokazuje pojava deset «nezvaničnih lista» (B. Varoš, Beravci, Andrijevc, Sibinj, Podvinje, Podcrkavlje, Oriovac, Klakar, Garčin, B. Stupnik) koje su zajedno

⁸¹ Tjedno izvješće zapovjedniku IV. armijske oblasti od 31.3.1940., DASB, Zbirka preslika, svitak 3, str. 13-14; *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 7 (1.4.1940.), 3-4.

⁸² HDA, Banovina Hrvatska, Odjel za unutarnje poslove, br. 2501, «Imenovana gradska vijeća u Slav. Brodu i Čakovcu», *Hrvatski dnevnik*, 5/1940., 1432 (27.4.1940.), 5.

⁸³ Konjević to vidi kao pobjedu desnice, iako je među njima bio i Marbach, a malo zatim priznaje da se Markotić, kojeg drži desnim, «morao pomiriti sa svojom političkom likvidacijom u HSS-u». Međutim, treba napomenuti da Markotić niti prije nije bio članom gradskog vijeća. M. Konjević, «Uzroci raspuštanja», 252-253.

⁸⁴ Odlikovan je ordenom Jugoslavenske krune III. reda. *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 17 (30.11.1940.), 4; M. Konjević, «Uzroci raspuštanja», 252-253.

⁸⁵ «Poruka predsjednika dr. Mačka», *Brodski riječ*, 2/1940., 30 (11.5.1940.), 1-2; Ljudevit Tomašić, «Razpisani su općinski izbori u banovini Hrvatskoj», *Seljački dom*, 28/1940., 17 (25.4.1940.), 1.

⁸⁶ «Narodni zastupnik Baburić u Slav. Brodu», *Hrvatski dnevnik*, 5/1940., 1442 (7.5.1940.), 5; *Brodski riječ*, 2/1940., 30 (11.5.1940.), 2.

⁸⁷ U odnosu na 538 HSS-ovih lista, postavljeno je 67 disidentskih, a HSS je osvojio 2.636 mjesta u općinskim odborima, a disidenti 383. M. Konjević, «Općinski izbori u Banovini Hrvatskoj 19. maja 1940. godine», *Prilozi. Institut za istoriju Sarajevo* 9 (1973), br. 9/1, 271-300.

osvojile 63 mandata (više od 1/6). Nakon izbora u tim je općinama napravljen preustroj HSS-a.⁸⁸

- Baburić nakon izbora opet dolazi u kotar (u pratnji I. Klarića) i po nalogu vodstva raspušta podijeljene općinske organizacije u Podvinju i Podcrkavlju, radi čega ga napadaju frankovci (a rad odobrava *Brodsko riječ*).⁸⁹ Iako to može izgledati kao da je nezavisni zastupnik poslan uvesti red i postaviti ljude koji se više sviđaju zagrebačkom vodstvu, rijetka sačuvana osobna građa drugih dužnosnika stranke svjedoči da je HSS bio daleko od centralizirane stranke u kojoj vrh donosi sve odluke. Postupak u takvim prilikama može nam predložiti pismo S. Hefera upućeno J. Krnjeviću (10. studenog 1940.). Poslan sličnim poslom u Bjelovar, u izvješću je detaljno opisao tijekom rješavanja sukoba u gradskoj organizaciji. U potpunosti se držalo Krnjevićeve izričite upute da se u odbor trebaju izabrati «ljudi povjerenja većine pristaša, pa ma tko to bio». Na sastanku su stoga pozvali na red i disciplinu i demokratsku nužnost da manjina kasnije poštuje odluku većine. Prema napatku osobno Mačeka, glasovalo se javno. Hefer je u izvješću više puta naglasio kako je novi odbor izabran odlukom većine, kako je sve bilo «objektivno», pa je očito da vodstvo HSS-a nije pokušavalo nametnuti svoje kandidate, nego je poštivalo odluku članstva koje je najbolje poznavalo kandidate. Vodstvu je bilo važno jedino da se novi odbor – upravo kao što je učinio bjelovarski – založi (i bude sposoban provesti) za «slogu i odanost H.S.S.-u i vodstvu».⁹⁰

– Nakon rada u kotaru, Baburić se okrenuo sređivanju stanja u gradu i 26. svibnja 1940. sazvao sastanak tridesetak uglednijih članova stranke. Među prisutnima je izabran odbor koji je trebao razgovarati s disidentima, a u njemu nije bio nitko od neposredno sukobljenih.⁹¹ Odbor je proveo novu evidenciju i upis članova.⁹² (Markotić se navodno nije upisao u HSS, a Smoljanu je to uskraćeno.⁹³)

⁸⁸ Tjedno izvješće načelniku glavnog stožera IV. armijske oblasti od 3.6.1940., DASB, Zbirka preslika, svitak 6, str. 26-27; *Brodsko riječ*, 2/1940., 32 (25.5.1940.), 2; *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 11 (25.6.1940.), 2; «Pobjeda na obćinskim izborima», *Seljački dom*, 28/1940., 21 (23.5.1940.), 2; M. Konjević, «Općinski izbori», 289-290, 296.

⁸⁹ *Brodsko riječ*, 2/1940., 32 (25.5.1940.), 2; M. Konjević, «Uzroci raspuštanja», 255.

⁹⁰ Državni arhiv Osijek (dalje: DAOS), fond S. Hefera, kut. 20.

⁹¹ U odbor su ušli: Josip Gunčević (ravnatelj gimnazije), Vojo Pracny (bačvar), N. Matijević (poštanski službenik), Vatroslav Deanović (prokurista), Antun Terzić (željezničar), Ivan Dasović (službenik Okružne blagajne), Vatroslav Uidl (trgovac), Franjo Šarić (gradski službenik), N. Miličević (trgovački pomoćnik), Antun Geršić (brijač), N. Kasapović (opančar), Lovro Jurković (tajnik HRS-a), Luka Medak (posjednik), Antun Čampa (bravar). HDA, Grupa VI, 1055; *Seljački dom*, 28/1940., 22 (30.5.1940.), 6; «Promjene u mjesnoj organizaciji HSS u Brodu», *Brodsko riječ*, 2/1940., 33 (1.6.1940.), 1; *Hrvatski dnevnik*, 5/1940., 1465 (31.5.1940.), 5.

⁹² *Brodsko riječ*, 2/1940., 35 (15.6.1940.), 2.

⁹³ M. Konjević, «Uzroci raspuštanja», 256.

- Dubinu krize možda najuvjerljivije oslikava proslava Mačekovog rođendana 13. srpnja 1940. Velike proslave iz prethodnih godina svele su se na večernju povorku od Vatrogasnog doma, na čijem se čelu vozio nekađašnji (i još uvijek omrznuti) gradonačelnik Henrik Duffek. Prigodne su govore održali J. Gunčević (predsjednik mjesne organizacije HSS-a) i Janko Morosavljević (u ime HRS-a).⁹⁴ (Naknadno je (28. srpnja 1940.) «veliko mnoštvo građana» Slavenskog Broda sudjelovalo na svečanoj i masovnoj proslavi u Bosanskom Brodu zajedno s preko 5000 seljaka iz okolnih sela.⁹⁵)

- T. Baburić je 1. rujna 1940. obnovio kotarsku organizaciju HSS-a, a za predsjednika je opet izabran F. Kvaternik (potpredsjednik je bio Marko Đurđević iz Zadubravlja, tajnik Ivan Kostadinović iz Brodskog Varoša, blagajnik Ivan Kovačević iz G. Andrijevac).⁹⁶ Markotić više nije izabran za tajnika.

- Tri dana nakon toga (4. rujna 1940.) iz Broda odlazi i posljednji važniji državni službenik, kojeg nije postavila Banovina, kotarski predstojnik Vukadin Sredojević, a na njegovo je mjesto postavljen Antun Jelčić.⁹⁷ Dopisnik iz Slavenskog Broda zapisao je da je u atmosferi vježbi u slučaju zračnih napada, borbe protiv nestašice hrane, oštrog kažnjavanja profitera (negdje u to vrijeme u susjednoj je Bosni uhićen radi neprijavljenih zaliha trgovac Žigić iz Sijekovca i otpremljen na šesomjesečni prisilni rad u Donji Lapac) «ovdašnji svijet ovu odluku vlasti uzeo s velikim odobravanjem».⁹⁸ Vijesti nakon toga uglavnom se odnose na svakodnevne probleme, a o Markotiću nekoliko mjeseci nema ničega.

- Nakon smirenja krize u političkoj organizaciji, u HSS-u su se nadali i obnovi drugih djelatnosti, koje su osjetile posljedice političkih sukoba. Prvo je obnovljena organizacija Gospodarske sloge (5. studenog 1940.), a na sastanak je došao osobno i njen predsjednik Ljudevit Tomašić. Za kotarskog povjerenika izabran je Mijo Tadijanović (Podvinje).⁹⁹ Boljim su se danima nadali i u Seljačkoj slozi, koja je također osjetila gubitak potpore političkih organizacija HSS-a.¹⁰⁰

⁹⁴ *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 13 (28.7.1940.), 4.

⁹⁵ *Seljački dom*, 28/1940., 31 (1.8.1940.), 6.

⁹⁶ HDA, Grupa VI, 1065; *Seljački dom*, 28/1940., 38 (19.9.1940.), 6.

⁹⁷ «Promjena u kotarskom poglavarstvu u Brodu», *Hrvatski dnevnik*, 5/1940., 1563 (5.9.1940.), 5; «Premještanja kotarskih predstojnika», *Hrvatski dnevnik*, 5/1940., 1565 (7.9.1940.), 3.

⁹⁸ *Hrvatski dnevnik*, 5/1940., 1585 (27.9.1940.), 11.

⁹⁹ «Narodni zastupnik Tomašić na sastanku povjerenika Gospodarske Sloge u Slav. Brodu», *Hrvatski dnevnik*, 5/1940., 1625 (6.11.1940.), 5.

¹⁰⁰ Imbro Štivičić, «Naše svijetlo i naša svjetiljka. Drugi prosvjetni sabor Seljačke Sloge», *Seljački dom*, 28/1940., 50 (12.12.1940.), 3-5.

Uzroci krize. Iz prepričanih svađa na sastancima i novinskih napada vidimo što su protivnici predbacivali Markotiću. Obično su počinjali s time da ne surađuje sa Srbima (iako su inače i sami priznavali da SDS u Brodu gotovo i ne postoji, a to potvrđuje i poratno komunističko izvješće¹⁰¹), zatim neke gospodarske i socijalne poteze (ne znamo koje), ali ponajviše da «likvidira» sve neistomišljenike (pa su odbačeni «divovi hrvatskog seljačkog pokreta») Franja Leović, Grga Mataić, Ante Kovačević, Bartol Bošnjaković, Andrija Beletić, Ivan Klarić, koji su proglašeni «komunistom ili frankovcem, već prema prilici»). Predbačena mu je samovlada, da raspušta organizacije, smjenjuje odbore, imenuje nove mimo volje sela, da s V. Vrkljanom vodi svu politiku, a da je odlučivanje sveo na tajne sjednice, na kojima odlučuje manjina. U kritici su se pozivali da su upravo oni 'pravi Radićevci', optužujući Markotića da mu nedostaje «politički odgoj u duhu naše stranke» i da u njegovoj politici nema «one široke i istinske radićevske demokracije».¹⁰²

Očito se radilo o pokušaju da vodi svoju politiku, preko ljudi na kojih se mogao osloniti i pokuša izbjeći one s kojima nije mogao, a niti ideološki želio surađivati. Nije slučajno da se među marginaliziranim 'divovima' nalaze oni koje ćemo kasnije naći u krajnjoj ljevici i desnici, pa bismo prije trebali zaključiti da je pokušao učiniti ono što je HSS radio posvuda – zadržati srednju struju i onemogućiti one koji su se našli u hrvatskom seljačkom pokretu samo da bi lakše proveli svoju politiku. Sukob je bio neminovan, jer kako je navela *Brodsko riječ*, moglo se biti složan u oporbi, ali kada se osvojilo vlast, više nije bilo svejedno na koji se način ona obnaša. Drugim riječima, došlo je vrijeme kada je trebalo imati jasnu ideologiju, jer se više nije radilo o tome «što mi svi n e ć e m o nego o tome što mi hoćemo». Dodali su da seljačka ideologija «nije ni korporativistička katolička ideologija niti građansko fašistička niti radničko proleterska», ali da se prema njima treba odrediti, znači da ne može više okupljati različite političke struje u ime budućih ciljeva.¹⁰³

Uz ideološko razilaženje, u krizi su bili prisutni i osobni motivi. Ljevici, koja je predvodila napad, pridružili su se i nezadovoljnici koji im nisu pripadali ideološki. U *Brodskoj riječi* upravo tada M. Dumendžić objavljuje seriju napada na HSS-ovsku upravu u Brodu, tvrdeći kako su na položaj-

¹⁰¹ Prema njemu je SDS, kao HSS-ov koalicijski partner, znatno oslabio u odnosu na 1920-te. Članovi ga napuštaju od 1932. i prelaze u JNS, četnike, a kasnije u JRZ. U stranci su ostali samo pojedinci, a najvažniji Biga Vasilj bio je «usamljen i nemoćan». Bivše građanske stranke na kotaru SlavonSKI Brod, HDA, RSUP SRH SDS, 01.40, str. 168.

¹⁰² A. Dujmić, «Za ispravan rad», *Brodsko riječ*, 2/1940., 20 (2.3.1940.), 1; V. Smoljan, «'Nezadovoljnici'», *Brodsko riječ*, 2/1940., 31 (18.5.1940.), 1. Beletić se odmah ogradio od pohvala *Brodsko riječi*, navodeći da je sam istupio iz HSS-a radi neslaganja s novom politikom, koja je dopustila da kroz HSS djeluje ljevica – ili kako on piše, 'pučkofrontaši' i 'filomarksisti' - te nekadašnji režimski ljudi. A. Beletić, «Moja poruka onima na drugoj obali», *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 5 (2.3.1940.), 2.

¹⁰³ Nepotpisan komentar uredništva uz vijest: «Raspuštena mjesna i kotar. organizacija HSS u Slav. Brodu», *Brodsko riječ*, 2/1940., 24 (30.3.1940.), 1.

je došli «laktaši», jeftićevci te da oni koji su nekada proganjali HSS «danas hrvatuju», iako je upravo njihove najistaknutije predstavnike Markotić uspio ukloniti (Golubića i Jelavića). Dodao je i osobni napad na Markotića, tvrdeći da ga proganja još od 1936. i da je kriv što mu nije vraćeno mjesto koje je izgubio 1933.¹⁰⁴ Očita osobna povrijeđenost čovjeka koji je zaista stradao radi uvjerenja tijekom diktature, radi toga kratko uživao velik ugled, a kasnije bio potisnut ne samo od strane iskrenih HSS-ovaca, nego i onih koji su lako mijenjali političke gospodare, odvela ga je u 'lijevi' tabor.

Sudionici krize nakon krize. Kriza je svakako utjecala na Markotićev ugled i položaje u gradu. Znamo da nakon nje više nije obnašao službene položaje (osim što je ostao poslanik), a je li (i koliko) neizravno utjecao na stranku (J. Gunčevića u gradu i F. Kvaternika u kotaru) ili gradsku upravu (F. Marinića) ne možemo znati. Znamo da je čak prestao biti predsjednikom «Napretka».¹⁰⁵ Na godišnjoj skupštini u srpnju 1940. za predsjednika podružnice izabran je Franjo Dujmović (Markotić je ipak ostao u odboru, a V. Smoljan je otišao prije početka skupštine).¹⁰⁶ (U jesen je Markotić bez sumnje imao i probleme u obitelji, jer mu je stariji sin Vlado prijavljen budući da je bio u skupini mladeži, koja je na izletu u šumi kod kapelice Sv. Petke (Podvinje) izvjesila crvenu zastavu od papira, držala govore i pjevala komunističke pjesme (13. listopada 1940.).¹⁰⁷ Nakon toga je izbačen i iz sveučilišne organizacije HSS-a.¹⁰⁸)

Dok je V. Smoljan isključen iz HSS-a, njegov kolega, jedan od začetnika krize i veliki Markotićev protivnik A. Dujmić, u lipnju je otišao iz Broda, dobivši mjesto suradnika glavnog glasila HSS-a *Hrvatskog dnevnika*.¹⁰⁹ Mato Dumendžić, nekada nikićevac, pa HSS-ovac, pa disident (*Posavska Hrvatska* podrugljivo je pisala da je došao do toga da otvoreno hvali marksizam), koji je i ranije povremeno pisao u *Seljačkom domu*, konačno je dobio posao kojem je težio. Imenovan je referentom u Odjelu za prosvjetu čime je «napokon dobio priznanje» te 'mučeništvo' kojim se toliko hva-

¹⁰⁴ M. Dumendžić, «Laktaši», *Brodsko riječ*, 2/1940., 17 (10.2.1940.), 2.

¹⁰⁵ Bio je «Napretkov» član i tajnik od osnivanja (s prekidom u doba diktature). Osobno se založio oko obnove 1937., a bio je i predsjednik od 29.5.1938. (potpredsjednik je bio Slavko Vrgoč, blagajnik V. Smoljan, a F. Dujmović jedan od članova odbora). «Napredak u god. 1936.-37.», *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1938.* (Sarajevo, 1937), 208; «Napredak u godini 1937.-38.», *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1939.* (Sarajevo, 1938), 211.

¹⁰⁶ «Skupština 'Napretka' u Slav. Brodu», *Brodsko riječ*, 2/1940., 40 (20.7.1940.), 2. Izgleda da je njegov dolazak iznenadio obje strane, jer je izvjestitelj *Posavske Hrvatske* zapisao da je Markotić vodio skupštinu, budući da je došao na nju. «Godišnja skupština 'Napretka'», *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 13 (28.7.1940.), 3.

¹⁰⁷ Kotarski predstojnik Kabinetu bana (26.10.1940.). HDA, Banovina Hrvatska. Kabinet bana, br. 74941/40.

¹⁰⁸ *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 18 (23.12.1940.), 3.

¹⁰⁹ *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 11 (25.6.1940.), 3.

lio, napokon i dobro unovčio (iako nije bio bez sredstava).¹¹⁰ Mijo Marbach, koji nikako nije bio ljevičar, a s Markotićem je bio u sukobu još iz vremena diktature, postao je gradskim vijećnikom.¹¹¹

Očito se vrh HSS-a u rješavanju problema držao načela da je važna lojalnost (bez obzira na to kako ona bila osigurana), a ne politička pripadnost. Da nisu proganjali ljevičare, kako bi se mogao steći dojam iz literature, svjedoče i dva slučaja zabilježena nakon krize. Kada je 6. veljače 1941. kotarski načelnik zatražio razrješenje predsjednika mjesne organizacije HSS-a Starog Topolja G. Mataića ('ljevog' nezadovoljnika), jer je «komunistički nastrojen» i «destruktivno djeluje» (pobunio je seljake i spriječio poreznu ovrhu u selu), a na njegovo mjesto predložio F. Leovića iz D. Bebrine ('desnog' nezadovoljnika), banska je uprava odgovorila da se smjena može provesti jedino po zakonu (a on nije spominjao političku opredijeljenost).¹¹² Spomenuti povjerenik Gospodarske sloge M. Tadijanović (Rastušje) i predsjednik općinske organizacije HSS-a Podvinje, kasnije je bio simpatizer NOP-a i član KPJ.¹¹³

Prema tome, ne bi se baš moglo reći da je ljevica «likvidirana tihim putem»¹¹⁴, a niti da se radilo o borbi «ljevičara u HSS-u protiv desničara u stranci i frankovaca».¹¹⁵ Kriza se može shvatiti kao borba srednje (Mačekove, službene) linije protiv napada sa svih strana – lijeve, desne, pa i osobne (pojedinaца koji nisu pripadali nekoj drugoj ideologiji, ali su bili nezadovoljni najnovijim događanjima u stranci, bilo iz osobnih interesa, bilo radi ideoloških uvjerenja).

Najteže pitanje je odrediti gdje bi to bio Markotić na lijevo-desnoj skali unutar stranke i unutar hrvatskog seljačkog pokreta, kojeg je HSS okupio. Na neki način u sličnom smo položaju kao HSS do 1938.-39., sigurni samo u ono 'što nećemo', a to je pristati na «olako svrstavanje u ne sasvim dorečene ideološke, političke...formacije».¹¹⁶ Po svemu sudeći, nije bio pri-

¹¹⁰ *Brodski riječ*, 2/1940., 25 (6.4.1940.), 3; *Posavska Hrvatska* se nije mogla suzdržati da mu ne uputi podrugljiv pozdrav: «Adio Mato, za Te je hrvatsko pitanje riješeno!». *Posavska Hrvatska*, 2/1940., 18 (23.12.1940.), 3.

¹¹¹ Mijo Marbach, Vukovar, (1889. - ?), mlinar i «jedan od jačih kapitalista», u ratu je surađivao s ustašama (što je bila opća formulacija za male poduzetnike koji su radili tijekom rata i kojom se obrazlagalo oduzimanje njihove imovine), pa mu je sve konfiscirano. Bivše građanske stranke na kotaru Slavonski Brod, HDA, RSUP SRH SDS, 01.40, str. 12-30. Markotić je podnio kaznenu prijavu protiv M. Marbacha u ljeto 1932. Ne znamo što je bio uzrok prijave, ali prema Heferovom komentaru, imala je političku pozadinu. Pismo S. Hefera Filipu Markotiću, 22.8.1932. DAOS, fond S. Hefera, kut. 20.

¹¹² HDA, Banovina Hrvatska, Odjel unutarnjih poslova, br. 15370/41.

¹¹³ *Seljački dom*, 28/1940., 45 (7.11.1940.), 6. Mišo Tadijanović, Rastušje (1903. - ?), u ratu pristaje uz NOB, postaje predsjednik Oblasnog odbora NOO, član SKJ, poslije rata živi u Zagrebu i obnaša odgovorne dužnosti u gospodarstvu. Bivše građanske stranke na kotaru Slavonski Brod, HDA, RSUP SRH SDS, 01.40, str. 12-30.

¹¹⁴ D. Jović, M. Konjević, *Radnički pokret*, 321-322.

¹¹⁵ D. Jović, M. Konjević, *Radnički pokret*, 362.

¹¹⁶ Usp. F. Hameršak, «Jerko Ilajdica», 52.

kriveni frankovac, jer ništa ne ukazuje na to. (Ovdje bi trebalo konačno podsjetiti i na probleme korištenja pojma 'frankovština'.¹¹⁷) Ako usvojimo da bi taj naziv uključivao sve koji su se opredjeljivali za opciju samostalne Hrvatske, suprotnu Mačekovom konceptu federalizacije Jugoslavije, izvori nam ne daju niti jedan razlog da ga uključimo u tu skupinu. I dalje premalo znamo o tome 'kako je to stvarno bilo', poput istražitelja koji nije dao riječ okrivljeniku. Ne znamo što je govorio, ako je i nešto zapisao za sada nije poznato, a nakon krize jednostavno je 'nestao' u šutnji izvora. Konačni sud nesretno je 'razapet između dosjetljivosti i samovolje' istraživača¹¹⁸, pa mi se čini ispravnijim zaključiti s onim što znamo, a to je što Markotić nije bio, nego što je bio. Svakako se niti tada, a niti kasnije nije otvoreno priklonio frankovačkoj opciji (iako je, bez sumnje, od lijeve bio još udaljeniji). Možda bismo ga mogli staviti u 'desni centar', a – dalje je samo nagađanje na temelju neizravnih pokazatelja - to što iz krize nije izašao kao pobjednik, vjerojatno se može pripisati njegovoj nemogućnosti (ili nesposobnosti) da riješi krizu u svoju korist, nedostatku političkih i diplomatskih sposobnosti, a ne o napuštanju 'Mačekove linije'. Moguće i da ga je radi 'mira u kući' i vodstvo (koje je očito bilo pod pritiskom stalnih posjeta njegovih protivnika) odlučilo kratko staviti u pozadinu. Jesu li mu nešto ozbiljnije zamjerali ili se radilo o čekanju da vrijeme prođe i stvari se smire, ne možemo znati. Prema jednoj kasnijoj Košakovoj primjedbi (koju radi zatvorskih uvjeta u kojima je autor pisao o HSS-u treba uzeti s ogradom), Maček se u pravilu u takvim osobnim slučajevima nije odlučivao ni za jednu stranu, nego bi postavio neku treću, neutralnu osobu (naveo je primjer Osijeka i sukob S. Hefera i P. Pelzera, a u Zagrebu je bilo slično između A. Košutića i J. Reberskog).¹¹⁹ Slično se dogodilo i u Slavonskom Brodu – svi glavni sudionici su uklonjeni (iako neki tako da su stavljeni na druge dobre položaje), a na čelo HSS-a su došli novi ljudi – Gunčević i Marinić. Možda bismo kao argument za Markotićevu političku nesnalazljivost mogli uzeti i Košakovu opasku da je «ograničen i da voli piti», ali i to treba uzeti s ogradom, jer je za većinu poslanika HSS-a koje je spomenuo u svom elaboratu, nije imao lijepe riječi (ili su bili «slabi», tj. nesposobni ili korumpirani i sl.).¹²⁰

Na kojoj strani? (1941.-1945.)

Markotića se ponovno spominje tek nakon puča u kojem je srušena vlada Cvetković-Maček, a u prevratnim danima nakon puča (27. do 29. ožuj-

¹¹⁷ O problemu korištenja nepreciznog i ispolitiziranog pojma 'frankovci' vidjeti: Jere Jareb, *Pola stoljeća hrvatske politike* (Zagreb, 1995, pretisak), 43, 80-81; Mario Jareb, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine* (Zagreb, 2006), 456-458 i dalje.

¹¹⁸ Usp. F. Hameršak, «Jerko Iljadica», 52.

¹¹⁹ Vladimir Košak, *Struktura Hrvatske seljačke stranke. Drugo razdoblje*, HDA, RSUP SRH, SDS, 010.7, str. 51.

¹²⁰ Vladimir Košak, *Struktura Hrvatske seljačke stranke. Drugo razdoblje*, HDA, RSUP SRH, SDS, 010.7, str. 43.

ka 1941.), kada je vladala opća uzbunjenost, kružile razne glasine i nitko nije znao kako se držati. Tada je zamijećeno da dosta ljudi dolazi Markotiću.¹²¹

Nakratko (i za njega s velikim posljedicama) opet se našao u žiži političkih zbivanja nakon sloma Jugoslavije. U danima kada je nestala stara jugoslavenska vlast, a još nije uspostavljena nova, ustaška, Hrvatska seljačka i građanska zaštita pomagale su očuvati red. Ta četiri dana Markotić je nadzirao rad policije, što je odigralo važnu ulogu u kasnijoj optužnici.¹²² Upravo je tada - i zahvaljujući Markotićevim ovlastima – njegov sin Vlado izveo jednu od «najuspješnijih sabotaža» i ukrao komunističku kartoteku iz Gradskog redarstva. Markotić se nakon toga potpuno pasivizirao i očito se distancirao od svih državnih službi u Brodu. Međutim sin Vlado bio je i dalje aktivan, pa je i dva puta uhićivan, prvi put 11. lipnja 1941. kao sudionik simboličnog protesta mladeži protiv pokušaja organiziranja Ustaške mladeži, a onda u velikom valu uhićivanja u prosincu 1941. i siječnju 1942., koje su vršili posebni agenti UNS-a iz Zagreba.¹²³ Radi straha za život uhićenog sina i žene Židovke, Markotić se 1942. odazvao na poziv da uđe u Sabor NDH.¹²⁴

Daljnje vijesti o njegovom djelovanju u ratu vrlo su rijetke, ali dovoljne da vidimo da se distancirao od ustaške vlasti koliko je mogao. U svibnju 1943. zapovjedništvo Diljskog područja izvješćuje kako primjećuju da «dižu glavu pojedini HSS-esovci i da dr. Filip Markotić prikuplja oko sebe pristaše bivše H.S.S.».¹²⁵ Međutim, u literaturi je nastavljeno iskrivljeno (čak i kontradiktorno) gledanje na njegovo opredjeljenje. Opisivalo ga se kao vođu «proustaške skupine», a istovremeno (ljetu 1943.) i kao jednoga od onih koji nisu pristali uz NOP, nego su «otvoreni reakcionari na liniji Mačeka».¹²⁶ Biti 'na liniji Mačeka' značilo je da istovremeno nije nikako mogao biti u proustaškoj skupini, a posebice ne njen vođa. Jedino ako se to ne uzme «neizravno», kako je to tumačio Okružni komitet KPH za Slavonski Brod (koji uopće ne spominje Markotića, ali zato navodi poimence one HSS-ovce koji su stvarno otvoreno djelovali na strani ustaša, pa čak i ostale koje drže utjecajnijima dajući im i karakterizaciju, koja se svodi na to pomažu li ili ne narodnooslobodilačku borbu). Naime HSS je ocijenjen kao «dio međunarodne reakcije» čijim je pristašama stalo samo do toga da sačuvaju «lične i klasne

¹²¹ Izvješće IV. armijske oblasti (kraj ožujka 1941., nedatirano), DASB, Zbirka preslika, svitak 8, str. 121-122.

¹²² Slavica Hrečkovski, *Slavonski Brod u NOB i socijalističkoj revoluciji 1941-1945.* (Slavonski Brod, 1982), 22.

¹²³ S. Hrečkovski, *Slavonski Brod u NOB*, 63, 65-66,

¹²⁴ Odazvalo se 60 (od 93) pozvanih poslanika, ali mnogi iz straha ili nade da će tako moći poduzeti nešto u korist HSS-a. Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka* (Zagreb, 1983), 65, 85.

¹²⁵ Komanda Diljskog područja Štabu III operativne zone, 9.5.1943., *Građa za historiju Narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji*, 5 sv. (Slavonski Brod, 1966), 5: 238.

¹²⁶ S. Hrečkovski, *Slavonski Brod u NOB*, 238, 262.

pozicije», a radi podrške naroda (koju – svjesni su – Pavelić nije imao), svojom je «politikom čekanja» postao neizravnim pomagačem Pavelićevog režima. Logika ‘tko nije za nas, protiv nas je’ dovela je do krivog poistovjećivanja HSS-a i ustaškog režima.¹²⁷

O Markotiću još znamo da je u više navrata intervencijom spasio ljude iz zatvora, pa čak i one za koje nije imao političkih simpatija. Tako je izvuкао iz zatvora Vatroslava Brlića, koji nije bio njegov politički istomišljenik.¹²⁸ Vjerojatno potkraj 1943. intervenirao je za Mandu Brkić, članicu mjesnog komiteta KP (znanu kao “seka Jela”), koja je zahvaljujući njemu izbjegla vješanje (tada su obješena još trojica zarobljenih partizana). Izvješće ipak nije našlo lijepih riječi za «ogavnog Dra Markotića», tumačeći njegovo zalaganje samo strahom od kazne nakon rata (navodno je nekome izjavio da zna da je sedmi na listi za strijeljanje).¹²⁹ U siječnju 1944. u Brodu je uhićena skupina komunista koji su 31. prosinca 1943. raspačavali partizanske letke, pa je na Novu godinu grad bio «poplavljen» letcima. Među uhićenima je bilo dosta djece brodskih intelektualaca, kao i radnika. U dokumentu se navode neki od roditelja (osmorica poimence), očevo zanimanje (liječnik, visoki činovnik, zubar, krojač), politička pripadnost (gotovo svi su nekada bili radikali ili orjunaši) i majke, ako su bile Srkinje ili Židovke (što je bilo u četiri slučaja). Skupinu koja je vodila akciju za oslobođenje predvodili su visoki ustaški službenik Vinek (upravitelj Župne redarstvene oblasti, ogranka Ustaške nadzorne službe), te Markotić, Jelavić i Aleksandar Milčić (obojica kasnije svjedoci obrane u procesu protiv Markotića).¹³⁰ Zanimljivo je da su se u skupini gradske elite, koja je, bez obzira na sve, u nekim slučajevima mogla preko poznanstava utjecati na ustašku upravu, uz Markotića koji je i dalje bio HSS-ovac, navedeni projugoslavenski Jelavić i Milčić.

Druga izvješća iz 1944. i 1945. uglavnom spominju teška bombardiranja, a od HSS-ovaca najčešće F. Kvaternika. O Markotiću nema nikakvih podataka, što navodi na zaključak da se potpuno pasivizirao.

Suđenje Filipu Markotiću 1945.

Nakon završetka rata, uspostava nove vlasti vršena je usporedno s obračunom s ‘neprijateljem’. Koliko je krug osoba svrstanih u ‘neprijatelje’

¹²⁷ Dovala je i do ‘pogrešaka’, kako sami kažu, jer se isprva išlo na fizičku likvidaciju protivnika umjesto da se vodila «politička borba protiv parola», znači prvenstveno borba protiv ideja Okružni komitet kotarskim komitetima KP, 8.7.1943., HDA, Okružni komitet KPH, Slavonski Brod, KP-163/6380.

¹²⁸ S. Hrečkovski, *Slavonski Brod u NOB*, 39; *Prilog građi za historiju Narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji 1941.* (Slavonski Brod, 1965), 135, 137.

¹²⁹ Okružni komitet KPH Slav. Brod Oblasnom komitetu KPH za Slavoniju, 31.1.1944., *Građa za historiju Narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji*, 10 sv. (Slavonski Brod, 1984), 10: 447.

¹³⁰ Intervencija za uhićene komuniste u Slavonskom Brodu, 25.1.1944., HDA, Zbirka izvornog građiva iz vremena NDH, kut. 26, I-32, str. 537.

bio širok, dobro je poznato, a isto tako i cilj ovih obračuna. Masovnost je daleko premašila običnu osvetu i jasno je da se radilo o osiguranju buduće vlasti. Tome su služile likvidacije, onemogućavanje i zastrašivanje, kako potvrđuje i jedno od sačuvanih izvješća OZN-e. Pišući o djelovanju HSS-a po okruzima početkom jeseni 1945. (nešto prije Markotićevog suđenja), zadovoljno su primijetili da u okrugu nema organiziranog djelovanja 'mačekovaca', a da je u samom Slavanskom Brodu najslabije u cijelom okrugu (okrug S. Brod obuhvaćao je još Đakovo, Vinkovce i Županju). Dodali su da se tamo opaža «utučenost i strah», jer je Sud nacionalne časti osudio Stipu Balentovića, Ivana Kostadinovića i druge.¹³¹ U taj se niz obračuna s protivnicima, kojima se trebalo zaplašiti ostale, može ubrojiti i Markotićeva osuda.

Iz sudskih spisa znamo što se događalo s njim nakon završetka rata. Uspio je na vrijeme poslati obitelj izvan zemlje, pa su žena Elizabeta i oba sina 1945. bili u Grazu. Njega je OZN-a uhitila 29. svibnja 1945. u Zagrebu. Zatvoren je na zloglasnom Trgu N., pa u Đorđićevoj, od kuda je poslan u sabirni logor Maksimir, pa sredinom srpnja prebačen u Slavonski Brod. Iz broskog zatvora OZN-e u Zrinskoj ulici odveden je prvo na Okružni sud, ali su ga oni uputili na Vojni sud u Osijeku, koji ga je kao civila vratio Okružnom u Slavanskom Brodu.¹³²

Ovdje je u jednodnevnom procesu u svojoj 57-oj godini osuđen na 16 godina zatvora (s prisilnim radom), gubitak građanskih prava i konfiskaciju polovice imovine (24. listopada 1945.). Zanimljivo je da su ga branili nekadašnji ogorčeni politički protivnici, pripadnici brodske elite, koja je uspješno preživjela sve sustave, a kada se radilo o nečijem životu, zanemarivala je sve osobne i ideološke razlike i pružala podršku poznanicima. Među njima su bili R. Golubić, koji je bio čak jedan od branitelja, a kao svjedoci obrane došli su V. Vrkljan, I. Jelavić, Milenko Kajganović i Aleksandar Milčić (svjedok je bio i R. Golubić¹³³). Markotić je ipak proglašen krivim, a kao razlozi su navedeni to što je bio «funkcioner terorističkog aparata» (iako je vodio redarstvo prije uspostave tog 'aparata') te što je ušao u Sabor NDH i time postao odgovoran za koncentracione logore, internaciju i ostale zločine protiv naroda.

¹³¹ Odjeljenje zaštite naroda za Hrvatsku, Referat o Hrvatskoj seljačkoj stranci, 10.9.1945., HDA, RSUP SRH, SDS, 010.16, str. 8. Stjepan Balentović, Garčin (1888.-1950.), zemljoradnik i narodni poslanik 1927., 1935. i 1938. (kandidiran je za Đakovo), ušao je u Sabor NDH. Bivše građanske stranke na kotaru Slavonski Brod, HDA, RSUP SRH SDS, 01.40, str. 9-12.

¹³² HDA, f. 1560 / Stara Gradiška, br. dos. 616/57.

¹³³ Zanimljivo je da je i Golubić imao manje probleme nakon rata, jer je pred rat navodno napisao knjigu protiv Židova. To mu je oprošteno, jer je za vrijeme rata uspješno intervenirao za neke pripadnike NOP-a (uglavnom besplatno). Markotiću ista intervencija nije uzeta u obzir. Donekle začuđuje strogost prema Markotiću, jer je istovremeno oslobođen Josip Koprivčević, gradonačelnik Slavanskog Broda 1943.-1945. (prvo je osuđen na 10 godine robjice, pa oslobođen). Načelnik Odjela unutrašnjih poslova pri G.N.O. Slavonski Brod D. Klaričić Odvjetničkoj komori u Zagrebu, 29.1.1946. Arhiv Hrvatske odvjetničke komore, Zagreb, dosje F. Markotić.

Nije mu pomoglo što je tvrdio da je redarstvenu vlast u gradu obnašao samo četiri dana (do ulaska njemačke vojske) i isključivo zato da spriječi kaos i pljačku koja je već započela, da je u Sabor ušao ucijenjen životom sina (zavorenog komunista) i žene Židovke, pa ni to što su svjedoci potvrdili da je intervenirao za mnoge, koji su bili suradnici NOP-a. Iskazi svjedoka obrane izvrtani su i tumačeni njemu na štetu (što je navedeno i u žalbi Vrhovnom sudu), a cijelo je obrazloženje presude zanimljiv spomen svog vremena, više traktat protiv 'narodnog neprijatelja' i primjer političkog, a ne pravnog procesa.¹³⁴ (Prilog 1.)

Žalio se Vrhovnom sudu, koji mu je smanjio presudu na 10 godina, poništavajući dio koji se odnosio na krivnju za koncentracione logore, internaciju i ostalo, ali je sve ostale odluke prvostupanjskog suda potvrdio (30. studenog 1945.).¹³⁵ (Prilog 2.)

Kaznu je izdržavao u Zavodu za prisilni rad Stara Gradiška (II. muški odjel, soba 2). U srpnju 1946. javio je da je bolestan prijatelju dr. Rudiju Draganiću, zapovjedniku medicinske čete u Idriji. U kritičnom je stanju iz Stare Gradiške 7. kolovoza 1946. prebačen u bolnicu Rebro u Zagrebu, gdje je umro već idući dan 8. kolovoza 1946. (čudnom igrom slučaja na dan smrti Stjepana Radića).¹³⁶

Zaključak

Odvjetnik i političar Filip Markotić djelovao je u Slavonskom Brodu od 1922. Odmah se uključio u politički život, prvo kao član Hrvatske zajednice, a od 1924. (ili najkasnije 1925.) Hrvatske seljačke stranke. Zahvaljujući izlasku skupine disidenata oko Nikole Nikića iz HSS-a, naglo je napredovao i već je 1927. izabran za narodnog poslanika. U vrijeme šestosiječanjske diktature više je puta zatvaran. Nakon obnove političkog života dva je puta biran za poslanika (1935., 1938.), a svoje je stranačke dužnosti obavljao uredno (ali ne više od toga). Njegov položaj u stranci i utjecaj na vlast u Slavonskom Brodu dovedeni su u pitanje u krizi HSS-a (1939.-40.). U sukobu prvo s 'lijevom' skupinom HSS-ovaca, pa s 'nezadovoljnicima' raznih ideoloških opredjeljenja (i frankovcima), nije uspio održati svoj utjecaj. Međutim, istraživanje je dovelo u pitanje njegovo dosadašnje svrstavanje u radikalnu desnu, čak proustašku struju unutar HSS-a, jer za to u izvorima nije bilo nikakvih potvrda. U vrijeme prevrata 1941. četiri dana je bio na čelu redarstva (HSS-ova Narodna zaštita održavala je red), a dužnost je predao odmah po

¹³⁴ HDA, Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina, Glavni urudžbeni zapisnik, br. 2611, kz. 106/45.

¹³⁵ HDA, f. 1560 / Stara Gradiška, br. dos. 616/57.

¹³⁶ HDA, f. 1560 / Stara Gradiška, br. dos. 616/57.

dolasku njemačke vojske. Tijekom rata bio je prisiljen radi zatvorenog sina komunista i žene Židovke ući u Sabor NDH, ali inače se držao Mačekove linije. Ipak, poslije rata je osuđen na 16 godina robije. Nakon žalbe Vrhovnom sudu, kazna je smanjena na 10 godina, ali je umro već 1946.

Život Filipa Markotića, narodnog poslanika HSS-a, odvjetnika i političara koji nije prerastao svoju lokalnu ulogu, dokumentiran je nizom sitnih vijesti u tisku i arhivu, koje su dovoljne da se sastavi razmjerno zadovoljavajući tradicionalan životopis. Poznati su glavni datumi i potezi njegove političke karijere, uspon, uspjesi, problemi i tragičan kraj. No taj faktografski pregled ostavlja mnoga još neodgovorena pitanja za buduće istraživače povijesti.

Prilog 1.**Presuda dr. Filipu Markotiću Okružnog narodnog suda u Slavonskom Brodu od 24. listopada 1945.**

Broj Kz. 106/45

P r e s u d a
U I m e N a r o d a !

Okružni narodni sud u Sl. Brodu, u vijeću sastavljenom od Milašinović Djordja kao predsjednika vijeća, te prisuditelja Dolenc Mirka i Kirhofer Stjepana kao članova vijeća, uz sudjelovanje perovodje Naglič Ladislava, u kaznenom predmetu protiv okr. dr Markotić Filipa iz Sl. Broda radi zločina iz čl. 3. Zakona o k. d. protiv naroda i države, nakon usmene javne rasprave održane dne 24/10.1945. u prisutnosti okrivljenog koji se nalazi u [...] ¹³⁷ zatvoru, njegovih branitelja Dr. Golubić Radovana i Zvonarević Mate, javnog tužitelja Lešić Franje, nakon što je javni tužitelj stavio svoj predlog da se okrivljeni što strožije kazni, a okrivljeni svoj predlog da bude oslobođen od optužbe ili blaže sudjen

P r e s u d i o j e :

Okrivljeni Markotić Dr. Filip, sin pok. Mate i pok. Ive rodjene Vegar rođen 22/9.1889 u Grabovniku, živi Sl. Brodu, Hrvat, rkt. vjere, državljanin DFJ, advokat, oženjen, otac dvoje djece, vlasnik 7. jutara zemlje, nije služio vojsku, neosudjivan,

K r i v j e :

1/ što je odmah po slomu Jugoslavije preuzeo u Sl. Brodu vlast, a naročito što je preuzeo dužnost šefa policije, dakle što je postao funkcioner terorističkog aparata, čime je počinio zločin iz toč. 3. čl. 3. Zakona o k. d. protiv naroda i države,

2/ što je postao članom Ustaškog Pavelićevog nazovi sabora, u kojim su donošene odluke i propisi o progonima stanovništva Jugoslavije, te kao član toga sabora odobrio prisilno odvodjenje naroda u koncentracione logore, internaciju i na prisilan rad stanovništva, čime je počinio zločin iz čl. 3. toč. 3. Zakona o k. d. protiv naroda i države, sve kažnjivo po čl. 4. istog Zakona.

¹³⁷ Nečitko.

Stoga se okrivljeni radi tih zločina po čl. 4. cit. zakona

o s u d j u j e :

1/ Na kaznu prinudnog rada sa lišenjem slobode u trajanju od 16. god.

2/ Na gubitak građanskih i političkih prava u trajanju od 16. godina, po ovršenju kazne lišenja slobode.

3/ Na konfiskaciju polovinu njegove imovine u korist države.

U izrečenu kaznu uračunava se okrivljenom izdržani istražni zatvor od 15/9.1945. do danas.

R a z l o z i :

Javni tužitelj okruga Sl. Brod optužio je okrivljenog za djelo označeno u dispozitivu ove presude.

Okrivljeni priznaje, da je odmah po slomu bivše Jugoslavije, kada je Kvaternik, koji je postao ministar vojske NDH, na radiu proglasio bivšu Nezavisnu, preuzeo svu vlast u Sl. Brodu, dakle i dužnost šefa policije, kao šefa javne bezbednosti, svoju dužnost da je vršio oko 3 dana, a potom predao dužnost Njemačkoj vojsci, koja je potom došla u Sl. Brod.

Okrivljeni se brani, da je vlast u Sl. Brodu preuzeo na molbu mnogih građana Sl. Broda kao narodni zastupnik HSS-a, a sa željom, da svojim ugledom kao narodni zastupnik osigura u prvim danima prevrata javni red i sigurnost u Sl. Brodu, da bi sačuvao imovinu građana od pljačke, koja je bila već započela. Svoju dužnost da je i izvršio na zadovoljstvo građana u Sl. Brodu, jer da je postavljajući straže na pojedina mjesta grada uglavnom sačuvao građanstvo od pljačke, koja se nije izvršila u velikoj mjeri, već samo pojedinačno.

Okrivljeni nadalje priznaje, da je postao član Pavelićevog nazovi sabora na poziv ustaške vlade, koje je imao svoje prvo zasjedanje 27/II.1942. Okrivljeni se brani da se je pozivu ustaške vlade morao odazvati i ući u Pavelićev sabor jer da mu je zaprijetiti da će u slučaju njegovog neodazova biti izvršena smrtna kazna nad njegovim sinom, koji je bio po ustaškom sudu osuđen radi komunizma i zatvoren, zatim da će biti i on i njegova žena koja je po[d]rjetlom Židovka odvedeni u logor. Radi toga da je ušao u Pavelićev sabor, koji da je održao svega tri sjednice na kojima da nisu bile donošene nikakove odluke o progonima stanovništva Jugoslavije i sl. već da su on i ostali prisutni zastupnici bivše HSS-a stranke u saboru protestirali radi protunarodnog rada ustaške vlade. Radi toga njihovog osudjivanja i neraspoloženja prema ustaškoj vlasti da je taj sabor kasnije i raspušten i da se nije više ni sastajao.

Kao priznanje za njegovo odazivanje pozivu ustaške vlasti u Pavelićev sabor okrivljeni navodi, da je njegov sin bio pušten iz zatvora,

kojemu da je preko svojih prijatelje ustaške vlade ishodio i putnicu za inozemstvo i da je ga prebacio u Švicarsku, a on i njegova žena da su bili pošteditjeni od logora.

Okrivljeni nadalje priznaje, da je on za vrijeme bivše NDH. koristio svoje prijateljstvo i veze sa funkcionerima ustaške vlasti a naročito sa zastupnicima HSS-a, koji su prišli Paveliću i ušli u ustašku vladu kao i sa ministrom Tortićem i da je te svoje veze i poznanstvo s istima upotrebio za korist naroda na taj način, što je preko njih za mnoge intervenirao za nagradu ili bez nagrade, a koji su bili radi svoje suradnje sa NOP-om zatvarani u policijskom zatvoru u Sl. Brodu ili bili otpremljeni u logoru iz kojih je mnoge svojim intervencijom izvukao.

Okrivljeni nadalje priznaje, da je on i poslije kako se povukao s vlasti po dolasku okupatorske vojske u Sl. Brod, održavao vezu sa vršiocima ustaške vlasti u Sl. Brodu, a naročito sa šefovima policije, ali da je i to svoje poznanstvo upotrebio za korist gradjana Sl. Broda, koji su bili zatvarani radi svoje suradnje s NOP-om.

Okrivljeni se u dokaz svoje obrane pozvao na svjedoke Kajganović Dr Milenka, Milčić Dr Aleksandra, Golubić Dr Radovana, Matošić Dr Stjepana, Zvonarević Matu, Belan Ivana st. i ml., Žnidaršić Ankicu, Vrkljan Dr. Vilima, Dimitrijević Miću, Jelavić Dr Ivu, te Horvat Vilima, svi iz Sl. Broda.

Optužnica se pozvala na svjedoke i po okrivljenom, a osim toga i na svjedoke: Jurišić Petra, Čandrl Miju, Jurišić Katicu, Sertić, Franju i Vuičić Milku.

Swjedoci Golubić Dr Radovan, Kajganović Dr Milenko, Milčić Dr Aleksandar, Matošić Dr Stjepan, Zvonarević Mato iskazali su suglasno da im je poznato da je okrivljeni u prvim danima bivše NDH preuzeo vlast u Sl. Brodu na molbu gradjana Sl. Broda, koju da je vlast vršio u interesu samih gradjana i uglavnom sprečio pljačku i privatnu imovinu. Kao narodni zastupnik HSS. svoj ugled i poznanstvo sa kasnijim ustaškim funkcionerima kako u Sl Brodu, tako i u Zagrebu, da je upotrebio na korist naroda intervenirajući za mnoge, koji su bili kao saradnici NOP-a zatvoreni, i to mnoge besplatno.

Swjedocima je poznato, da je okr. ušao u Pavelićev sabor, ali da im je okrivljeni rekao da u sabor mora ući, jer da mu je zapretjeno, da će se izvršiti smrtna presuda nad njegovim sinom, koji je bio osudjen kao komunista, on i njegova žena radi židovskog podrijetla, da će biti odvedeni u logor.

Swjedok Golubić Dr. Radovan iskazao je da su odnosi izmedju njega i optuženog, kada je isti ušao u Pavelićev sabor nešto ohladili, jer da mu je on to zamjerao, ali da se optuženi pred njim brani, da to mora činiti radi žene Židovke i sina.

Da su osim Golubić Dr Radovana kao prijatelja optuženog i drugi njegovi prijatelji njemu to zamjerali, što je ušao u Pavelićev sabor ne govo-

reći o osudjivanju njegovih ostalih birača, koji su ga prije izabrali za narodnog poslanika HSS vidi se i iz iskaza Zvonarević Mate, koji je iskazao da mu je optuženi pričao da mu je uspjelo osloboditi sina iz zatvora tek na potpis samog bivšeg Poglavnika Pavelića. Nakon toga da je optuženi ipak otišao u Sabor, a kada ga je zapitao kako to da ide u sabor odgovorio mu je, da mu je rečeno ili on u sabor ili sin u zatvor.

Iz iskaza toga svjedoka proizlazi da je i on osudio ulazak optuženog u sabor kako kao narodni zastupnik bivše HSS a tako isto kao otac čiji je sin bio osudjen na smrt zbog komunizma, koji je tek potpisom samog bivšeg Poglavnika pušten iz zatvora, što potvrđuju riječi tog svjedoka: «Nakon toga optuženi je otišao ipak u sabor.»

Nadalje iz iskaza toga svjedoka proizlazi da je optuženom u početku bivše NDH. bilo dobro poznato, što su ustaše, koji su bili stožer državne vlasti u bivšoj NDH. počinile sa jednim dijelom Jugoslavenskog naroda, odnosno da su pripremili i izvršili pokolj Srba, jer je sam optuženi tome svjedok prvih dana 1941. pripovjedao, da je u Banjoj Luci održan zbor na kojem da je neki Butić, advokat iz Banja Luke, koji je kasnije poznat kao najveći krvolok i jedan od istaknutih funkcionera ustaške vlasti, na tom zboru rekao, da Srbe treba klati ne sutra, nego odmah danas.

Prema tome posve je neozbiljna obrana optuženog, da njemu u početku NDH. nije bilo poznato kakovo su ustaše zlo izvršili i pokolj Srba u Hrvatskoj, čime su kao izrodi osramotili čast Hrvatskog naroda, kojega je optuženi bio zastupnik.

Iz iskaza svjedoka Milčić Dr. Aleksandra napose proizlazi, da je neistinita obrana optuženog, da je on u prvim danima NDH. preuzeo vlast u Sl. Brodu samo po želji građana iz Sl. Broda, jer prema iskazu toga svjedoka optuženi je na njegov upit, zašto preuzima po proglašenju NDH vlast u Brodu, rekao svjedoku, da ga je za to telefonski zamolio Slavko Kvaternik i da je stime sporazuman i Dr. Maček. Kada je svjedok nadalje zapitao optuženog zašto je otišao u Hrv. sabor za NDH., što su ga zapitali osim svjedoka i druge kolege, optuženi je njima izjavio, da je to morao učiniti za spas sina i žene Židovke. Iz iskaza i toga svjedoka proizlazi, da su i on i ostale kolege osudili ulazak optuženog u Pavelićev sabor.

Napose iz iskaza svjedoka Matošić Dr. Stjepana proizlazi, da je optuženi imao vezu sa ustaškim vlastima kao sa šefom policije Dr. Vinekom u Sl. Brodu, pa čak i svojim znancima iz HSS koji su kasnije prišli Paveliću a naročito s ministrom Tortićem, što je svjedoku poznato kao advokatskom koncipijentu optuženog po pripovijedanju samog optuženog.

Iz daljnjeg iskaza Milčić Dr. Aleksandra takodjer proizlazi, da je optuženi početkom mjeseca maja 1941. imao vezu sa tadašnjim šefom redarstva u Sl. Brodu Kolačavićem (!)¹³⁸, koji je na intervenciju optuženog

¹³⁸ Stjepan Kalačević, predstojnik redarstva od 1940.

pustio na slobodu bratića njegove supruge Vatroslava Brlić, koji je bio uhapšen.

Posebno iz iskaza svjedoka Kajganović Dr. Milenka proizlazi da je optuženi u početku bivše NDH. bio na redarstvu zajedno sa Mesić Tomislavom i kasnije ozloglašanim Vrgoč Slavkom, koji je vršio velika hapšenja i progone Srba i Židova u Sl. Brodu, što proizlazi iz iskaza svjedoka Horvat Vilima, prema čijem iskazu je Vrgoč rukovodio tzv. narodnu zaštitu, koja je razoružavala vojsku bivše Jugoslavije.

Nadalje, iz iskaza svjedoka Zvonarević Mate još proizlazi, da je optuženi bio predsjednik kotarske organizacije HSS i narodni zastupnik za kotar Brod, još za vrijeme bivše Jugoslavije imao sukob sa vodstvom HSS i da je jedno vrijeme bio u nemilosti kod vodstva u Zagrebu.

Prema tome može se iz toga zaključiti, da je optuženi već za vrijeme bivše Jugoslavije vodio ekstremnu politiku, koju su vodili frankovci sa Pavelićem na čelu, što je kasnije potvrdio i svojom saradnjom sa ustaškim vlastima i samim ulaskom u sabor za vrijeme NDH., jer je poznato, da je vodstvo HSS bilo stupilo u koaliciju sa vodstvom SDS kao hrvatsko srpska koalicija, koja je imala jugoslavenski karakter.

Svjedoci Vrkljan Dr. Vilim i Žnidaršić Ankica nisu ništa odlučno dokazali, a iz iskaza posljednjeg svjedoka proizlazi samo to, da je optuženi svjedokinji dao preporučeno pismo, kao svojoj namještenici, kojim je preporučivao njezinog brata vlastima kao valjanog, jer je isti bio zatvoren.

Svjedok Jurišić Petar iskazao je, da su godine 1935. poslije Sibinjskog ustanka optuženi i Vrgoč, koji je za vrijeme NDH. postao ustaški logornik sakupljali hranu za postradale seljake i novčanu pomoć, koja se pohranjivala kod Slavka Vrgoča, a koja se je trebala dati postradalim obiteljima, čiji su muževi bili u Glavnjači. Medjutim, ta pomoć da je iskorištena za izvlačenje popa Praskića uz zatvora, a jedan dio da su optuženi i Vrgoč za sebe zadržali. Nadalje svjedok je iskazao, da mu je poznato, da je optuženi kao zastupnik HSS godine 1938. izdao odnosno prodao veliki radnički štrajk radnika tvornice vagona za svotu od 100000 i uspio taj štrajk razbiti. Godine 1941 kada su bili poznati komunisti i članovi KP. uhapšeni, njihove obitelji da su kod optuženog pravili molbu da se uhapšeni puste na slobodu. Optuženi da je primao za sastav molba nagrade, ali da se ni jedan od uhapšenika nije vratio, iako je optuženi bio uticajna ličnost i imao velike veze sa ustaškim vlastima.

To proizlazi i iz iskaza Čandrl Mije, Vuičić Milke i Juričić Katicice.

Iz iskaza svjedoka Belan Ivana mladjeg iz Sl. Broda čak proizlazi, da je optuženi uzimao velike nagrade za svoje interveniranje oko izvlačenja iz zatvora uhapšenih lica kao suradnika NOP-a, jer je njegov otac, kada je on bio kao komunist uhapšen optuženom dao u više navrata za intervenciju veću svotu novca i to ukupno 2500 Din. i 30.000 Kn. dok je njegova intervencija ostala bez uspjeha.

Iz iskaza svjedoka Jurišić Katice, proizlazi čak i to da optuženi ako se radilo o siromašnim pristalicama NOP-a, koji su se nalazili u zatvoru, nije htjeo ni intervenirati, kako je to bio slučaj sa kćerkom svjedokinje Jurišić Nevenkom.

Iz iskaza gore navedenih svjedoka rezultira, da je optuženi kao narodni zastupnik HSS odmah nakon osnutka NDH stupio u saradnju s ustaškim vlastima i sa okupatorom, vršeći u početku dužnost šefa policije u Sl. Bodu, a kasnije i svojim ulaskom u Pavelićev sabor. Nadalje proizlazi, da je optuženom u vrijeme njegove saradnje bilo dobro poznato, kako je stvorena bivša NDH. tj. da je ona bila tvorevina fašističke Njemačke i Italije, koja je išla ne samo za slom bivše Jugoslavije, nego i za uništavanjem samog Jugoslavenskog naroda s ciljem, da opustjelo zemljište bivše Jugoslavije naseli svojim življem i narodom te da teritorij bivše Jugoslavije učini svojim životnim prostorom i drži u svojoj vlasti Balkan kao put za istok, koji je postao odavna težnja Njemačkih osvajača s lozinkom: «Drang nach Osten» te Deutschland über alles. Nadalje je optuženom bilo dobro poznato, da je bivša nazovi nezavisna bila sve drugo osim nezavisna država, koja je bila zapravo vazalna, a koju je Pavelić kao poglavar države naprosto njima kao okupatorima izručio. Nadalje je optuženom bilo poznato, na kakvim je temeljima bivša Nezavisna bila stvorena tj. u čemu su se sastojala načela ustaškog pokreta, koja su imala za cilj uništavanje srpskog djela naroda i Židova u Hrvatskoj, koje su ustaške vlasti u bivšoj NDH i provodili s lozinkom, koju su na zborovima članovi ustaške vlade isticali s riječima: «Bješte psine preko Drine, a Židovi preko Palestine.»

Kada je optuženi ušao u Pavelićev sabor, što je uslijedilo godinu dana poslije osnutka NDH, optuženom je bilo vjerojatno poznato, da je tada već postojala Jugoslavenska vlada u Londonu, čiji su članovi bili i članovi vodstva HSS-a, koji nisu odobrili politiku Pavelića, već su je naprotiv u ime Hrvatskog naroda osudili, jer nije bila po želji Hrvatskog naroda. Nadalje je optuženom moglo biti poznato, da je kroz to vrijeme počela već narodnooslobodilačka borba, koju su vodili partizanski odredi, u kojima su učestvovali i Srbi i Hrvati, a u kojoj su u borbi sa premoćnim okupatorima ginili najbolji sinovi našeg naroda, koji su ostavili svoje obitelji i žrtvovali ne samo njih nego i sebe da narod oslobodu.

Medjutim, to se vidi u radu optuženog. Optuženi prima se u početku vlasti u Sl. Brodu i po dolasku Njemačke vojske u Sl. Brod povlači se te samo nadalje dolazi u dodir sa ustaškim vlastima i svoje prijateljstvo snjime iskorišćuje za intervencije pojedinih građana iz Sl. Broda i to više kao svojih ličnih prijatelja te za intervencije i drugih, ali za dobar honorar. Da je optuženi imao tada želju, da svojim ugledom kao narodni zastupnik koristi svome narodu, ne bi se tada odmah povukao, nego bi na zgodan način, a da se i ne primi vidno kakve vlasti, radio na interese svoga naroda u većem obimu. Nadalje kao narodni zastupnik HSS unatoč svega onoga zla koje su počinile ustaše u Hrvatskoj te unatoč izdajničke politike Pavelićeve, optuženi zapo-

stavlja interese svoga naroda svojim ličnim interesima ne poštivajući mnogobrojne žrtve najboljih sinova naših naroda koji su se borili za slobodu protiv okupatora, i koji su i žrtvovali i svoje obitelji, te ljubomorno čuva slobodu svoju i svoje žene i život svojega sina, kojega je uspio čak i prebaciti u inozemstvo, umjesto da ga je kao idealnog komunistu poslao u redove narodnih boraca, gdje mu je zapravo i bilo mjesto. Tim svojim ulaskom u Pavelićev sabor optuženi je sankcionisao čitav dotadašnji izdajnički rad Pavelićeve ustaške vlade i zločinstva njegovih ustaša, koji su bili stožeri njegove vlasti, dok su se njegovi birači borili.

Na temelju svega gore navedenog stekao je sud potpuno uvjerenje kako o objektivnom učinu kaznenog djela, za koje je okrivljeni optužen, tako i o njegovoj subjektivnoj krivnji, a kako se u odnosnom djelu stiču sva kriterija zločina iz čl. 3. toč. 3. Zakona o k. d. protiv naroda i države valjalo je okrivljenog proglasiti krivim, i osuditi ga kao u dispozitivu ove presude.

Kod odmjeravanja kazne uvaženo je okrivljenom kao olakotno djelomično priznanje, dosadašnje dobro vladanje i nevinu obitelj, djelomično koristan rad za narod te njegov strah za ženu i sina od ustaških vlasti, a kao otegotno, da se grubo ogriješio o interese svoga naroda i da ga je konačno i izdao, pa se prema tome izrečena kazna ukazuje krivnji primjerenom i na zakonu osnovanom.

Smrt fašizmu-Sloboda narodu !

OKRUŽNI NARODNI SUD
U Sl. Brodu, dne 24. listopada 1945.

Perovodja:
Naglić vr.

Pretsjednik vijeća:
Milašinović vr.

Za točnost:

...¹³⁹[v.r.]

M. P.¹⁴⁰

Izvornik, strojopis

HDA, Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina, Glavni urudžbeni zapisnik, br. 2611, kz. 106/45.

¹³⁹ Potpis nečitak.

¹⁴⁰ Okrugli pečat s natpisom: Okružni – Narodni sud SLAV. BROD (u sredini grb DFJ).

Prilog 2.**Presuda dr. Filipu Markotiću Vrhovnog suda Hrvatske u Zagrebu od 30. studenoga 1945.**

K : 537/1945.

P R E S U D A
U I M E N A R O D A

Vrhovni sud Hrvatske u Zagrebu u vijeću, sastavljenom od člana Vrhovnog suda Dr.a Iveković Stjepana predsjednika, te članova Vrhovnog suda Gottlieb Julija i Dr.a Marka Plemića kao članova vijeća uz sudjelovanje tajnika Vrhovnog suda Floršić Eduarda kao zapisničara, u krivičnom predmetu protiv Markotića dr. Filipa iz Slav. Broda i krivičnog djela iz čl. 3. toč. 3. zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države rješavajući žalbu optuženog Markotića dr.a Filipa protiv presude okružnog narodnog suda u Slav. Brodu od 24. listopada 1945. u nejavnoj sjednici održanoj dana 30.XI.1945. nakon saslušanja pomoćnika Javnog tužioca dr.a Križanić Zlatka

P r e s u d i o j e :

Žalba optuženikova djelomično se uvažuje, pobijana se presuda u izreci o krivnji i kazni preinačuje i izriče:

da je optuženi djelom pod 2. pobijane presude time, što je postao članom Pavelićevog nazovi sabora stupio u političku suradnju sa organima neprijateljske vlasti čime je počinio krivično djelo iz čl. 3. t. 6. zakona o krivičnim djelima protiv države, te se zbog toga djela opisanog u točki 1. pobijane presude po čl. 16. Uredbe o vojnim sudovima a uporabom čl. 18. toč. 1 z. o. k. dj. p. n. i d. osuđuje na jedinstvenu kaznu lišenja slobode sa prinudnim radom u trajanju od 10 godina i na gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od 10 godina i na konfiskaciju polovine imovine.

Oslobadja se od optužbe, da je kao član Pavelićevog sabora za vrijeme rata i okupacije odobrio zaključke za prisilno odvajanje naroda u koncentracione logore, internaciju i na prisilan rad stanovništva i da je teko kao pokretač prisilnog iseljavanja ili odvođenja u koncentracione logore, u internaciju i na prisilan rad stanovništava Jugoslavije počinio krivično djelo iz čl. 3. t. 3. st. 1. z. o. k. dj. p. d.

U ostalom se djelu potvrđuje pobijana presuda prvostepenog suda.

R A Z L O Z I :

Okružni narodni sud u Sl. Brodu proglasio je svojom presudom od 24. listopada 1945. optuženog Markotića dr.a Filipa krivim: 1 što je odmah po slomu Jugoslavije preuzeo u Sl. Brodu vlast a naročito što je preuzeo dužnost šefa policije, dakle što je postao funkcioner terorističkog policijskog aparata i 2/ što je postao članom Pavelićevog nazovi sabora, u kojem su donešene odluke i propisi o progonima stanovništva Jugoslavije, te kao član tog sabora odobrio prisilno odvođenje naroda u koncentracione logore, internaciju i na prisilan rad stanovništva Jugoslavije. Svakim od ovih djela, da je počinio krivično djelo iz čl. 3. t. 3. z. o. k. d. p. d. i kaznio ga je za oba djela kaznom lišenja slobode sa prinudnim radom od 16. godina i konfiskaciju polovine njegove imovine.

U obrazloženju presude utvrđuje prvostepeni sud, da je optuženi sam priznao, da je nakon sloma Jugoslavije preuzeo u Slav. Brodu vlast i upravu policije i da je ove funkcije vršio kroz prva četiri dana sve do dolaska njemačke vojske u Brod, kada je vlast predao Njemcima. Utvrđuje nadalje prvi put sud, da je optuženi priznao, da je na Pavelićev poziv ušao u sabor i prisustvovao saborskim sjednicama. Nadalje utvrđuje sud, da je optuženi kroz cijelo vrijeme okupacije i ustaške strahovlade, koli u Sl. Brodu toli u Zagrebu naročito sa onima, koji su kao otpadnici H.S.S.a prišli otvoreno Paveliću i s njim saradjivali bilo kao ministri bilo kao drugi viši funkcioneri ustaštva. Konačno utvrđuje prvi sud, da je optuženi kao narodni poslanik stranke H.S.S. pripadao još i prije rata i sloma Jugoslavije t.zv. skrajnjoj desnici, koja je bila usvojila političku doktrinu frankovaca, težila za razbijanje Jugoslavije i održavala veze sa svim onima, koji su u narodu širili fašističke ideje i odcepljenje Hrvatske od Jugoslavije.

Prvostepeni sud ne uvažuje obranu optuženikovu: Da je vlast u Sl. Brodu preuzeo na zahtjev Brodskih građana i izbornika u svrhu, da zapriječi pljačku : ne uvažuje obranu, da se za vremena njegove uprave nisu vršila hapšenja : ne uvažuje obranu, da je bio prisiljen ući u sabor zato jer da mu se je Pavelić prijetio, da će njega i njegovu ženu Židovku otpremiti u logor, a sina njegovu, da kao idejnog komunistu osuditi na smrt. Ne uvažuje nadalje obranu optuženikovu, da prve dane nije znao niti znati mogao da će se prilike u Hrvatskoj tako krvavo razviti i da će ustaše biti tako krvoločni kako su bili, a ne vjeruje niti njegovoj obrani, da sabor nije donio nikakova riješenja ili zaključke, po kojima bi se imalo nastaviti već započeti progoni Srba i Židova : već uzima, da je optuženi samim ulaskom u sabor sankcionirao i odobrio rad Pavelićev, ustašama i okupatora i da je time počinio ratni zločin iz čl. 3. t. 3. stav z. o. k. dj. p. n. d.

Ovu presudu prvostepenog suda pobija optuženi pravodobno podnešenom žalbom, u kojoj uglavnom opetuje sve ono, što je tečajem prvostepenog postupka u svoju obranu naveo. Osim toga navadja u žalbi, da je profesor dr. Rudolf Horvat bio članom sabora i da je radi toga bio optužen, no

da je po sudu za zaštitu nacionalne časti za grad Zagreb od optužbe oslobođen. Obara se u žalbi na to, da prvostepeni sud u pobijenoj presudi pogrešno tumači iskaze svjedoka, a naročito svjedoka obrane, koji da su svi govorili njemu u prilog i potvrdili njegove navode, dok sud ove iskaze tumači tako kao da ga terete. Iznaša u žalbi, da je na njege valjalo primijeniti ukaz o općoj amnestiji i pomilovanju od 3.VIII.1945. što bi imalo za posljedicu da se optužba odbije. Žali se konačno i zbog prestrogo odmjerenе kazne i predlaže, da se presuda ukine i on svake krivnje riješi.

Žalba je samo djelomično osnovana.

Glede čina pod 1. presude utemeljio je, kako je gore razloženo prvostepeni sud svoju presudu na priznanju samog optuženika, da je on odmah preuzeo vlast i upravu policije u Brodu poslije sloma Jugoslavije i proglašenja N.D.H. po Slavku Kvaterniku. Obranu optuženikovu, da je to učinio na zahtjev građana i izbornika brodskih nije potvrdio nijedan od preslušanih svjedoka obrane, a optuženi nije stavio nove prijedloge u tom pravcu ni na raspravi, u izvidima ili u svojoj žalbi. Dapače, svjedok obrane Milčić dr. Aleksandar izkazao je, da je optuženi sam njemu pripovjedao da se je toga mjesta primio na poziv Slavka Kvaternika. Nije stoga opravdana tvrdnja optuženikova iznešena u žalbi, da se on nije dobrovoljno, već od svojih sugrađana prisiljen, primio mjesta šefa policije u Brodu. Naprotiv je u skladu sa stanjem spisa, kada presuda utvrđuje, da se optuženi primio toga mjesta na Kvaternikov zahtjev, za koga je notorno, da je dana 10. travnja 1941. preuzeo svu vlast u Hrvatskoj pod zaštitom Nijemaca i prije dolaska Pavelića u Hrvatsku i Zagreb. Ovdje se nameće pitanje: a zašto se je Kvaternik prezevši upravu u Zagrebu [i] vlast, obratio baš na dr. Markotića sa željom, da preuzme upravu u Brodu. Sigurno ne zato, što je poznavao dr.a Markotića kao pobornika bratstva između naroda Jugoslavije, već zato, što je znao, da je optuženi bliz ustašama i ustaškom pokretu. U ostalom opće je poznata činjenica, da je optuženi u Brodu i u cijeloj Slavoniji (u sredini, u kojoj je bilo leglo frankovluka) – igrao vidnu političku ulogu. Potpuno je dakle logično prvostepeni sud zaključio, da je okrivljeni bio skrajno desno krilo H.S.S.a blizak frankovcima. Na ovaj logični zaključak upućuje se i okolnost, što je optuženi i pod N.D.H. kako i sam priznaje održao veze s onim pristalicama H.S.S.-a koji su oficijelno pristupili ustašama i Paveliću kao Janko Tortić, Pavelićev ministar. Konačno upućuju na to i veze, što ih je optuženi održavao i gajio sa šefovima ustaške policije u Brodu odmah prvog dana saradnje sa Vrgočem, poznatim ustašom, kako to izkazuje svjedok Horvat Vilim. A da je optuženi održavao veze sa ustaškim policajskim vlastima i poslije god. 1941. i za trajanje cijelog ustaškog režima proizlazi opet iz iskaza svjedoka od kojih je svjedok dr. Milčić izkazao, da je optuženi intervenirao svugdje, gdje on (dr. Milčić) kao odvjetnik intervenirati nije mogao ili nije htio. Ove intervencije priznaje i sam optuženi. Optuženi pako kao stari političar poznao je svakako programe ustaške i fašističke i nacionalne¹⁴¹ socijalizma,

¹⁴¹ Očito greška, treba: nacional(nog).

koje su potonje išle za time, da se na jugoistoku Evrope uništi slavenski element i da ovdje zavladaju Nijemci i ove krajeve potpuno podjarme. Ovo je bilo jasno svakome i nepolitičaru, koji je makar samo izdaleka pratio razvoj prilika u Njemačkoj nakon prigrabljenja vlasti po Hitleru. Isto je tako neuvaživa obrana optuženikova, da se za 4 dana što je on bio šefom policije u Brodu nisu vršila hapšenja, kada sam optuženi priznaje, da je on mnoge ljude puštao iz zatvora, koje su njegovi organi pozatvarali i kada se zna, da su masovna hapšenja Srba diljem cijele Hrvatske počela tako reći u isti čas, u kojemu je Kvaternik preuzeo vlast u Zagrebu, Primivši optuženi dobrovoljno i bez prisile na Kvaternikov poziv mjesto šefa policije u Brodu n/S pa makar i samo za vrijeme od 4 dana postao je optuženi funkcioner policijskog aparata, a da je taj aparat od prvog početka bio teroristički, poznato je svakome, tko je u ono vrijeme ovdje živio. Iz ovih je razloga pravilno prvostepeni sud glede djela pod 1. presude uzeo utvrđenim koli objektivni učin za kriv. djela iz čl. 3. t. 3. z. o. k. d. p. n. toli i subjektivnu krivnju optuženikovu.

Što se tiče djela pod 2. pobijane presude ukazuje se žalba djelomično opravdanom, jer je prvi sud ovo djelo pogrešno kvalificirao kao kriv. djelo iz čl. 3. t. 3. stav. 1. zakona o k. dj. p. n. dok ga je valjalo kvalificirati kao djelo političke saradnje sa neprijateljem iz čl. 3. t. 6. istoga zakona. Notorna je činjenica i poznata je iz dnevne štampe, da je Pavelić sazvao sabor za mjesec veljaču 1942. u kojoj su [u] sabor bili pozvani svi oni, koje [je] na spisak stavio predsjednik vrhovnog suda. Ovaj je imao dužnost, da sastavi spisak onih, koje će se u sabor pozvati i to iz broja bivših narodnih poslanika iz Hrv. sabora godine 1918.: zatim iz reda narodnih poslanika izabranih za vremena Jugoslavije kao i iz redova izvršnih odbora hrvatskih političkih stranaka. Pozvao je sve one, za koje se je znalo, da su pristaše Pavelićevog režima ili da su bar ovom režimu skloni, dok je izostavio one, za koje nije bilo sigurno da spadaju među one prve. Već sama okolnost, da je optuženi bio pozvan, da kao član sabora udje u taj sabor ukazuje na činjenicu da se u mjerodavnim krugovima računalo da će se on ovom pozivu i odazvati, istina je, da je bilo i nekoliko pozvanih, koji se pozivu odazvali nisu, ali ovaj broj je bio tako malen i nepoznat, da uopće ne dolazi u obzir. Može se dakle reći, da je saziv sabora vlastodržcima uspio i da je sastanak sabora bio za Pavelića politički uspjeh: da pred stranim svijetom izazove dojam da je narod uz njega. Sabor se je kako je poznato sastao dana 23.II.1942. i održavao je sjednice 23.II. 24.II. 25.II. 26.II. 28.II. 10.IV. 11.IV. 28.XII.1942. Na tim sjednicama održavali su govore samo resorni ministri, u kojima su govorili o svojim uspjesima i u svakoj zgodi slavili «Velikog Fuhrera» i «Ducea» a članovi sabora nisu o tim govorima povelili debate, već su svi ti govori per aclamacionem prihvaćeni i odobreni bez debate. Jedini zaključak, što no ga je ovaj sabor donio, bio je taj, da je sabor na prijedlog Dr.-a Mirka Košutića zaključio na svojoj sjednici od 28.II.1942. da se proglase ništetni i bez moći za Hrvatski narod svi državni čini doneseni za vrijeme od 1.XII.1918. pa do 10.IV.1941. t.j. do osnutka N.D.H. Sabor je bio održao svoju posljednju sjednicu 28.XII.1942. i onda odgođen time da će se sastati na pismeni poziv. Nakon

odgode sabora ostali su na okupu saborski odbori. Član pravosudnog odbora bio je baš optuženi. O radu ovih odbora nije javnosti ništa poznato, jer u dnevnoj štampi debate u tim odborima objavljene nisu – pa se s toga mora uzeti, da obrana optuženog – u koliko se odnosi na rad sabora i odbora oborena nije – i da je stoga utvrđeno prvog suda da je ovaj sabor zaključio i odobrio izvršenje ratnih zločina nad stanovništvom Jugoslavije u suprotnosti sa pravim stanjem stvari. Iz toga opet slijedi, da se optuženiku ne može upisati u grijeh, da bi on bio pokretač, organizator, naredbodavac ili pomagač tih zločina kako to čini pobijana presuda i koje činjenice čine bitno obilježje djela iz čl. 3. t. 3. st. 1. z. o. k. dj. p. d.

Svakako je ali optuženi time što se je odazvao pozivu da dodje u sabor i što je u sabor ušao politički pomagao Pavelića i stupio u političku saradnju sa neprijateljem, pa je time počinio djelo iz čl. 3. t. 6. navedenog zakone.

Valja samo još riješiti pitanje da li je optuženi i krivično odgovoran za ovo djelo političke saradnje odnosno da li je opravdana isprike njegova, da je ovo djelu učinio u stanju nužde, na što se juridički imade svesti obrana optuženikova.

Prvostepeni je sud ovu obranu optuženikovu odbacio. Vrhovni sud usvaja u tom pravcu u cijelosti obrazloženje pobijane presude, jer je za stanje nužde potrebno, da optuženik nije mogao drugačije raditi, da otkloni od sebe ili koga drugoga istovremeno, na drugi način, da neotklonivu opasnost za život, tijelo, čast, imovinu ili koje drugo dobro. Optuženi se brani da je ušao u sabor, da spasi život svoga sina, a sebe i ženu da spasi od logora, jer da se je Pavelić lično ovim represalijama grozilo. Ova tvrdnja optuženikova nije ničim dokazana a pripovijedao je o tome sam optuženi svojim poznanicima i prijateljima, kada su mu ovo zamjerali, što se je Pavelićevu pozivu odazvao. Nije ali način oborenja, pa bi se po načelu dubio proreo morao uzeti istinitom, no, sve da je obrana istinita ne može se uvažiti kao razlog koji isključuje kažnjivost ili krivnju, jer je optuženi kroz svoje veze sa ustaškim prvacima i ministrima, koje su veze utvrđene, mogao ishoditi da mu se zaprečena opasnost otkloni, a da ipak ne udje u sabor. Mogao je nadalje učiniti i to, da se poziva primi i da onda nadje ispriku da ostane kod kuće, kako su to učinili i drugi doduše malo njih kojima se radi toga nije ništa dogodilo. Osim toga je optuženi i kao političar od znanja morao primiti na sebe i to, da na neko vrijeme ode u logor, kako se to desilo i drugim političarima, koji su ipak ostali vjerni svojim načelima i primili na sebe i internaciju u logoru. Ove dakle po optuženom navedene činjenice ne mogu ga ekskulpirati i ne čine njegovo djelo manje protupravnim, a djelo potpada pod kaznenu sankciju a ne može biti ni razlog za isključenje krivnje.

Obrana optuženikova, da je sud nacionalne časti u Zagrebu oslobodio optužbe Horvata dr. Rudolfa ne može se uvažiti, jer ova presuda ne može biti mjerodavna za druge sudove. Naglašuje se samo to, da je dr. Horvat po

sudu proglašen krivim i samo oslobođen svake kazne i da je ova presuda suda usljed nadzorne žalbe javnog tužioca ukinuta.

Nije uvaživ navod žalbe, da su djela za koja je optuženi proglašen krivim uslijed amnestije oprostena, jer ratni zločinci amnestijom obuhvaćeni nisu, a od saradnika sa neprijateljem odnosno sa okupatorom dana je amnestija samo onima koji su sa njime saradjivali na kulturnom ili umjetničkom polju, ukoliko ova saradnja nije prelazila opseg njihove redovne pozivne djelatnosti. Politička saradnja ne može podpadati pod amnestiju. prvostepeni je sud povredio zakon prekoračivši svoju kaznenu vlast izrekavši optuženom kaznu po čl. 4. zakona o kriv. djelima protiv države umjesto, da je izrekao kaznu po čl. 16. Uredbe o vojnim sudovima. Djelo pod I. presude naime bilo je prije donošenja zakona o kriv. djelima protiv države inkriminirao u čl. 13. Uredbe o vojnim sudovima od 24.V.1944. a ono po II. bilo je inkriminalno u čl. 2. t. 1. Odluke o zaštiti nacionalne časti, pa je obzirom na čl. 18. t. 1. Zakona valjalo suditi po blažoj Uredbi. Uredba o vojnim sudovima jeste blaža od zakona o krivičnim djelima protiv države jer zakon u čl. 4. određuje minimum kazni, što uredba ne čini, a osim toga je po zakonu obvezatno sudjenje na gubitak političkih i građanskih prava kao i na konfiskaciju imovine, dok se po uredbi ove kazne izreći mogu kao nuzkazne ali se izreći ne moraju. Odluka o zaštiti nacionalne časti još je blaža od uredbe jer ona ne poznaje smrtnu kaznu, ali se kazna po njoj nije mogla izreći obzirom na odredbe o realnom sticanju, po kojima valja izreći jednu kaznu, koja se sastoji u povišenju zaslužene najteže kazne.

Opravdana je žalba optuženog zbog izreke o kazni jer izrečena vremenita kazna lišenja slobode sa prinudnim radom ukazuje previsoko odmjerenom obzirom na priznate olakotne okolnosti te ovaj vrhovni sud odmjeruje optuženom kaznu za djelo pod I. presude sa 6 godina lišenja slobode sa prinudnim radom za djelo pod 2. presude sa 5 godina iste vrste kazni i osuđuje ga na jedinstvenu kaznu lišenja slobode sa prinudnim radom u trajanju od 10 godina.

Izreka o gubitku političkih i građanskih prava kao i o konfiskaciji imovine potvrđuje se kao krivnju primjerena.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU:

VRHOVNI SUD HRVATSKE

U Zagrebu, dne 30. studena 1945.

¹⁴² Potpis nečitak.

¹⁴³ Okrugli pečat: Okružni – Narodni sud SLAV. BROD (u sredini grb FNRJ).

TAJNIK:
Floršić v.r.

PREDSJEDNIK VIJEĆA:
Dr. Iveković v.r.

Za točnost otpravka jamči:
Kancelarija Vrhovnog suda Hrvatske
U Zagrebu, dne 30. studena 1945.

/ Sumarić /

M. P.

Za točnost prijepisa jamči:
Odjeljenje sud. pisarnice
Okružnog suda u Sl. Brodu, dne 17.VI.1946.
Upravitelj odjeljenja sud. pisarnice:
...¹⁴² [v.r.]

M.P.¹⁴³

Ovjereni prijepis, strojopis

HDA, , f. 1560 / Stara Gradiška, br. dos. 616/57.

¹⁴² Potpis nečitak.

¹⁴³ Okrugli pečat: Okružni – Narodni sud SLAV. BROD (u sredini grb FNRJ).

Summary

FILIP MARKOTIĆ, LAWYER FROM BROD – A ‘RIGHT-WING’ HSS MEMBER?

Filip Markotić, a lawyer and politician, was active in Slavonski Brod since 1922. He immediately took up politics, first as a member of the Croatian Union, and then, from 1924 on (or from 1925 at the latest) as member of the Croatian Peasant Party (HSS). On account of the departure from HSS of a group of dissidents gathered around Nikola Nikić, he made rapid progress and as soon as 1927 he was elected as people's delegate. During the dictatorship of January 6, he was locked up on several occasions. After the reinstatement of political life he was chosen delegate twice (in 1935 and 1938), and he performed his party duties with due diligence (but no more than that). His position in the party and his influence on the authorities in Slavonski Brod were put into question during the crisis in the HSS (1939-1940). Caught in conflict, first, with the left-wing group of HSS members, and then with 'the displeased' of various ideological backgrounds (and the so-called Frankovci), he did not manage to maintain his political clout. However, research made questionable his classification among the radical right-wing stream of HSS, as has been assumed so far, i.e. even to the pro-ustasha current within the HSS, since there is nothing in the materials to corroborate that claim. At the time of upheaval in 1941, he was heading special police units for four days (The HSS National Guard was keeping order), and he retired from this duty immediately after the arrival of the German armies. During the war he was forced to enter into the Parliament of the Independent State of Croatia because his communist son had been imprisoned and because of his Jewish wife, but he was sympathetic to the Maček line. Still, after the war he was sentenced to 16 year's hard labor. After the appeal filed to the Supreme Court the sentence was mitigated to 10 years, but he died in 1946.

The life of Filip Markotić, the people's delegate of the HSS, the lawyer and politician, who never rose beyond his local role, is documented in a range of bits of news from the press and the archives. However, these bits and pieces are enough to compile a relatively satisfactory traditional biography. We have knowledge of the key dates and moments in his political career, of his rise to power and success, of his problems and the tragic end. However, this factographic overview also leaves many questions to be answered by the future researchers of history.

(Prijevod sažetka: *Gabrijela Buljan*)

Key words: Croatian Peasant Party (HSS), people's deputies, political processes